

Przemysław NOWAK
Instytut Historii PAN
Warszawa

Dokumenty II pokoju toruńskiego z 1466 roku*

Zakończona II pokojem toruńskim (19 X 1466) wojna trzynastoletnia z zakonem krzyżackim została uznana za ważną cezurę w dziejach Polski. Jerzy Wyrozumski celnie ujął całą rzecz w lapidarnym skrócie, pisząc: „w splocie wydarzeń tej wojny wykształciły się zręby polskiego parlamentaryzmu i Rzeczypospolitej szlacheckiej, zawiązki zaciężnej armii i floty wojennej, a w jej rezultacie Polska odzyskała Pomorze Gdańskie wraz z dostępem do morza, ziemię chełmińską i michałowską; inkorporowała do swej państwowości Warmię i narzuciła swą zwierzchność państwu krzyżackiemu”¹. Dokumenty pokoju toruńskiego z 1466 r. należą przy tym do najlepiej przebadanych spośród traktatów międzypaństwowych Polski Jagiellonów. Studia dyplomatyczne i sfragistyczne nad nimi zostały podjęte w systematyczny sposób z inicjatywy Karola Górskiego² w środowisku toruńskim pod koniec lat czterdziestych XX w.³ W 1956 r. historyk ten jako pierwszy pobieżnie opisał wszystkie pergaminowe oryginały traktatu przy okazji wspominając, że „pieczęci opracowała mgr T. Karczewska, która przygotowuje obszerniejszą pracę o pokoju toruńskim”⁴. Teresa Karczewska w artykule opublikowanym w 1962 r. dokonała jedynie przeglądu pieczęci pruskich (zakonnych, miejskich, rycerskich i szlachty pruskiej) przy dokumentach traktatu toruńskiego z 1466 r.⁵ Spotkał się on jednak z krytyczną oceną w recenzji Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego⁶. Następnie tenże uczony opisał ciekawy przykład użycia gemmy antycznej przy głównym dokumencie polskim traktatu toruńskiego z 1466 r. na tle występowania innych intagliów w Polsce jako pieczęci osób świeckich i duchownych⁷. W końcu analiza dyplomatyczno-sfragistyczna dokumentów traktatu pokojowego z 1466 r. doczekała się

---

* Artykuł zamyka moje prace nad dokumentami traktatów pokojowych Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w XV wieku, finansowane w latach 2000–2002 z grantu nr 1 H01G 014 19 Komitetu Badań Naukowych. Ich plonem są publikacje cytowane niżej w przypisach 18, 23 i 31. W przypisach użyto skrótów jak w Wykazie skrótów zamieszczonym przed Regestami dokumentów. Pani Profesor Maria Koczerska z Warszawy zechce przyjąć podziękowania za zgłoszone uwagi. Poczuję się również do miłego obowiązku złożenia wyrazów wdzięczności Panu Dyrektorowi dr. Hubertowi Wajsovi oraz Panom dr. Michałowi Kuleckiemu i dr. Januszowi Grabowskiemu z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, dzięki którym życzliwości i ułatwieniu mi wykorzystania materiałów powierzonych ich pieczy mogłem wykonać swoją pracę.

¹ J. Wyrozumski, *Nauka polska o II pokoju toruńskim*, „Życie Literackie” 16 (40) z 2 X 1966, s. 2.

² Wszechstronną charakterystykę Karola Górskiego (1903–1988), współtwórcy toruńskiej szkoły historycznej, z bibliografią jego prac, przynoszą: *Karol Górski — człowiek i uczonec*, [cz. I], red. Z. H. Nowak, Toruń 1999; cz. II, red. M. Biskup i J. Tandecki, Toruń 2004; *Homines et historia. Karol Górski — autobiografia naukowa*, red. W. Sieradzan, Toruń 2003.

³ Zob. Związek Pruski, s. LXXI–XCV.

⁴ K. Górski, *Uwagi o traktacie toruńskim 1466 r.*, Zap. Hist. 22, 1956, z. 4, s. 63–67, cyt. na s. 65.

⁵ T. Karczewska, *Przegląd pieczęci pruskich z dokumentów traktatu toruńskiego z 1466 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1962, nr 4 (78), s. 753–779 (z nieczytelnymi wcierkami grafitowymi reprodukowanymi w znacznym pomniejszeniu na 6 tablicach).

⁶ S. K. Kuczyński, „Wiadomości Numizmatyczne” 7, 1963, s. 135–137.

⁷ S. K. Kuczyński, *Intaglio rzymskie jako pieczęć przy dokumencie traktatu toruńskiego z 1466 roku*, Przegl. Hist. 55, 1964, s. 302–307 (z 2 reprodukcjami fotograficznymi w tekście).

opracowania w toruńskiej dysertacji doktorskiej Maksymiliana Grzegorza, wydanej w 1970 r.⁸ Autor tej obszernej monografii (ss. 280) przyjął następujący układ pracy: opis przebiegu działań dyplomatycznych w latach wojny trzynastoletniej, charakterystyka praktyki kancelaryjnej obu stron w zakresie zawierania traktatów międzypaństwowych, wyjaśnienie procesu powstania i wzajemnego stosunku dokumentów pokojowych (polskich i krzyżackich) w oparciu o ich analizę porównawczą, wreszcie przedstawienie realizacji postanowień tegoż traktatu. Część narracyjną uczony dopełnił edycją krytyczną głównych dokumentów pokojowych – polskiego i krzyżackiego. Dokonał również opisu inwentaryzacyjnego pieczęci gwarantów i sygnatariuszy dokumentów, które zachowały się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie⁹. Poza rozważaniami autora pozostało natomiast ważne „zagadnienie filiacji odpisów i przekładów tekstu traktatu na język polski i niemiecki”¹⁰. Tak ustalony kwestionariusz dla analizy źródłoznawczej a przede wszystkim wyniki realizacji tych założeń sprostowały polemikę Antoniego Gąsiorowskiego¹¹ oraz Ireny Sułkowskiej–Kurasiewej wspólnie z S. K. Kuczyńskim¹². W zgodnej opinii recenzentów brak przeprowadzenia badań porównawczych z wcześniejszymi dokumentami traktatów polsko–krzyżackich uniemożliwił właściwą analizę dyplomatyczną dokumentów II pokoju toruńskiego oraz ustalenie praktyki w zakresie wymiany dokumentów przy układach międzypaństwowych. W polskiej części dyskusji zabrakło recepcji ważkiego głosu recenzyjnego niemieckiego historyka archiwisty Ericha Weisego, wydawcy *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*¹³. W tym kontekście trzeba przytoczyć uwagę z jego pośmiertnie wydanego artykułu recenzyjnego: „Es darf daran erinnert werden, daß in Band II der »Staatsverträge des Deutschen Ordens«, S. 262, Nr. 403, Schriftuntersuchung, Beschreibung der Siegel und Darstellung der Beurkundung gezwungenermaßen fehlen, weil die Aufzeichnungen über diese äußeren Merkmale bei der Auslagerung des noch nicht abgeschlossenen Manuskripts noch nicht endgültig ausgearbeitet waren und im damaligen Reichsarchiv zu Posen zurückgeblieben und dort verloren gegangen sind”¹⁴. Z kolei A. Gąsiorowski szerzej rozwinął problem składu osobowego polskich gwarantów w traktatach z zakonem krzyżackim w XIV–XV w.¹⁵ Swoje uwagi zaopatrzył on w wykaz gwarantów głównego dokumentu strony polskiej traktatu toruńskiego z 1466/67 r., ale bez określenia ich przynależności herbowej¹⁶. Przeprowadził również pominięte przez analizę M. Grzegorza porównanie formularza wybranych dokumentów traktatowych z lat 1343–1466 wraz z określeniem ich proveniencji kancelaryjnej¹⁷. Sam ogłosiłem niedawno przyczy-

⁸ M. Grzegorz, *Analiza dyplomatyczno–sfragistyczna dokumentów traktatu toruńskiego 1466 r.* (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 75/1), Toruń 1970.

⁹ *Ibid.*, s. 105–153 i tabl. I–XXXII, nr 1–119, s. 225–256 (reprodukcje mało czytelne).

¹⁰ *Ibid.*, s. 69, przyp. 3.

¹¹ Por. A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami pokoju toruńskiego 1466 roku*, Kwart. Hist. 79, 1972, nr 1, s. 134–144; M. Grzegorz, *Dokumenty traktatu toruńskiego z 1466 roku*, *ibid.* 81, 1974, nr 2, s. 320–329; A. Gąsiorowski, *W sprawie wydania dokumentów traktatu toruńskiego*, *ibid.* 81, 1974, nr 2, s. 466.

¹² I. Sułkowska–Kuraś, S. K. Kuczyński, *Na marginesie pracy o dokumentach traktatu toruńskiego 1466 r.*, Zap. Hist. 37, 1972, z. 4, s. 163–169.

¹³ E. Weise (†), *Zur Beurkundung des Zweiten Thorner Vertrages von 1466*, „Zeitschrift für Ostforschung” 21, 1972, s. 157–165. Zob. też tenże, *Der zweite Thorner Vertrag vom 19. Oktober 1466 in deutscher Übersetzung, mit Erläuterung des Inhalts*, „Jahrbuch der Albertus–Universität zu Königsberg” 22, 1972, s. 8–68, zwł. s. 62–68.

¹⁴ E. Weise (†), *Zur Beurkundung*, s. 158, z powołaniem się na własne uwagi w *Staatsverträge II*, nr 403, s. 262, przyp. 1, gdzie jednak brak wzmianki o pozostawieniu tych materiałów w Poznaniu. Krótko o niechlubnej roli E. Weisego w rozproszeniu szeregu polskich zespołów archiwalnych podczas II wojny światowej przypomina M. Biskup, *W sprawie publikacji traktatów państwowych Zakonu Krzyżackiego z XV wieku*, Kwart. Hist. 63, 1956, nr 4–5, s. 487. Zob. też wspomnienie pośmiertne F. Gausego, *Erich Weise (1895–1972)*, „Preußenland” 10, 1972, s. 58 n.

¹⁵ A. Gąsiorowski, *Polscy gwaranci traktatów z Krzyżakami XIV–XV wieku*, „Komunikaty Mazursko–Warmińskie” 1971, nr 2/3 (112–113), s. 245–265. Polemika: M. Grzegorz, *W sprawie polskich gwarantów traktatów z Zakonem krzyżackim w XIV–XV wieku*, *ibid.* 1972, nr 2/3 (116–117), s. 393–406.

¹⁶ A. Gąsiorowski, *Polscy gwaranci*, s. 258–265.

¹⁷ A. Gąsiorowski, *Friedensvertragsurkunden zwischen Polen und dem Deutschen Orden im 15. Jhd.*, w: *Folia diplomatica*, [sv.] II, cur. S. Dušková et J. Šebánek (Opera universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica, 201), Brno 1976, s. 159–171; toż po polsku w nieznanym zmienionej wersji pt. *Formularz dokumentów traktatów polsko–krzyżackich z XIV–XV wieku*, „Archeion” 66, 1978, s. 171–184.

nek, w którym opisałem 20 pieczęci z polskiego dokumentu wstępnego II pokoju toruńskiego¹⁸, nieuwzględnionych w inwentarzu M. Grzegorza¹⁹.

Artykuł ten ma na celu podsumowanie wielowątkowej dyskusji oraz uzupełnienie dotychczasowych badań zwłaszcza nad stroną zewnętrzną dokumentów II pokoju toruńskiego z 1466 r. przy uwzględnieniu tła porównawczego w zakresie dyplomatyki traktatów międzypaństwowych. Podstawę źródłową tego traktatu stanowi sześć pergaminowych oryginałów: dwa strony polskiej (1, 6) oraz cztery egzemplarze strony krzyżackiej (2, 3, 4, 5). W dodanym aneksie dążyłem do kompletnego zewidencjonowania materiału archiwalnego jak i literatury wydawniczej do tego traktatu. Poza oryginałami pergaminowymi przechowywanymi dzisiaj w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (2, 3, 4, 5, 6) i Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie–Dahlem (1), dalsze kopie odnalazłem także w archiwach i bibliotekach Halle/Saale, Krakowa, Schwerinu (Swarzyna), Warszawy i Wiednia. Punktem wyjścia dla tych poszukiwań był materiał zebrany w monografii M. Grzegorza²⁰.

I. Strona zewnętrzna

W części tej starałem się zrealizować pełen plan badania strony zewnętrznej, który według Stanisława Kętrzyńskiego powinien obejmować: „a) materiał pisarski, jego rozmiary i formę; b) pisemne opracowanie tekstu dokumentu, ze wszystkimi szczegółami pracy pisarskiej; c) sposób uwierzytelnienia dokumentu, o ile nie należy on do działu wymienionego pod b); d) pierwotne złożenie dokumentu, ewentualnie zamknięcie; e) pewnej wartości, lubo wychodzi to po za badanie pierwotnego układu dokumentu, jest stan jego przechowania i zapiski archiwalne lub urzędowe późniejsze, poczynione na dokumencie”²¹.

Dokumenty pokojów zawieranych przez Polskę z zakonem krzyżackim w XIV i XV w., tzw. kaliskiego (1343), raciążckiego (1404), pierwszego toruńskiego (1411), mełneńskiego (1422), brzeskiego (1435), wreszcie drugiego toruńskiego (1466), stanowią najobszerniejszy zespół średniowiecznych polskich traktatów międzypaństwowych²². Na ich przykładzie zauważalna jest wyraźna ewolucja formy zewnętrznej dokumentu traktatowego. Postanowienia pokojowe w Raciążku (1404) zapisano na kilkunastu kartach pergaminowych, uwierzytelnionych pieczęciami ich wystawców: króla Władysława Jagiełły, wielkiego księcia Witolda, bądź wielkiego mistrza Konrada von Jungingen²³. Taka forma zewnętrzna dokumentów traktatowych była kontynuacją wcześniejszej praktyki kancelaryjnej²⁴. W kolejnych traktatach pokojowych z lat 1411–1435 każda ze stron wystawiła po jednym dokumencie wstępnym oraz głównym. Dokument wstępny zawierał preliminaria pokojowe ustalone przez wydelegowanych pełnomocników stron oraz określał miejsce i czas dokonania najważniejszej czynności przy zawieraniu traktatu międzypaństwowego, tj. ratyfikacji, czyli uroczystej wymiany dokumentów głównych. W dokumencie wstępnym, spisany zazwyczaj wzdłuż krótszego boku pergaminowego prostokąta (*chartae transversae*)²⁵, pełnomocnicy występowali w intyulacji i uwierzytelniali go swoimi

¹⁸ P. Nowak, *Pieczęcie przy polskim dokumencie wstępnym pokoju toruńskiego z 1466 roku*, Roczn. Hist. 67, 2001, s. 215–228 (z 20 barwnymi reprodukcjami pieczęci na wklejce po s. 224).

¹⁹ Zob. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 106, przyp. 8.

²⁰ *Ibid.*, s. 166–169.

²¹ S. Kętrzyński, *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, t. I, Warszawa 1934, s. 63.

²² A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 172.

²³ Zob. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku z 1404 roku*, St. Źródł. 40, 2002, s. 57–77 (z regestami 12 dokumentów w aneksie); tenże, *Niemieckojęzyczne dokumenty króla Władysława Jagiełły*, St. Źródł. 42, 2004, s. 97–114 (z edycją krytyczną niemieckiego i łacińskiego transumtu Jagiełły pokoju salińskiego z 1398 r.).

²⁴ Por. K. Maleczyński, *Dwa niedrukowane akty przymierza Kazimierza Wielkiego z Danją z r. 1350 i 1363*, Kwart. Hist. 45, 1931, s. 254–259 (z 2 tablicami); S. Szczur, *Traktaty międzypaństwowe Polski piastowskiej*, Kraków 1990, s. 31–71; tenże, *Traktat pokojowy Kazimierza Wielkiego z zakonem krzyżackim z 1343 roku*, Zap. Hist. 56, 1991, z. 4, s. 7–43; tenże, *Zjazd wyszehradzki z 1335 roku*, St. Hist. 35, 1992, s. 3–18; tenże, *Praski zjazd Kazimierza Wielkiego z cesarzem w 1356 roku*, w: *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, red. K. Ożóg i S. Szczur, Kraków 2000, s. 81–122 (z edycją 7 dokumentów w aneksie).

²⁵ Dopatrywałbym się tutaj wpływu formy dokumentu notarialnego, por. S. Mikucki, *Początki notariatu publicznego w Polsce*, Przegl. Hist. 34, 1937–1938, s. 20; K. Skupieński, *Notariat w średniowiecznej Polsce*, wyd. 2, Lublin 2002, s. 145.

pieczęciami. Z kolei w dokumencie głównym warunki merytoryczne nie ulegały większym zmianom poza retuszami językowymi, datację powielano dla zaakcentowania roli prawnej układu wstępnego a zasadnicza różnica polegała na wprowadzeniu do eschatokołu tzw. listy gwarantów oraz świadków i opieczetowaniu przez tych pierwszych pergaminowego oryginału. Po ratyfikacji obie strony były zobowiązane do zwrotu dokumentów wstępnych, które traciły swoje znaczenie prawne na rzecz dokumentów głównych²⁶. Przystąpienie do ratyfikowanego już traktatu i udzielenie mu gwarancji wymagało sporządzenia osobnego dokumentu tzw. uzupełniającego, zwanego również specjalnym albo dodatkowym (niem. *Sonderurkunde*)²⁷. Pomiędzy pierwszym pokojem toruńskim (1411) a traktatem brzeskim (1435) nastąpiło również odejście od wielkoformatowej karty pergaminowej²⁸ na rzecz poręczniejszej składki²⁹. Pierwszym takim przypadkiem był dokument uzupełniający do traktatu melneńskiego z 1422 r., wystawiony przez mistrza niemieckiego Eberharda von Saunshaim w Hornecku nad Neckarem 8 XII 1423 r.³⁰ W odróżnieniu od pozostałych dwóch egzemplarzy polskich³¹ i dwóch

²⁶ Por. J. Karwasińska, *Z dziejów Archiwum Koronnego. Dokumenty krzyżackie*, (wyd. 1, 1948), w: tejsze, *Wybór pism*, [cz. 3:] *Źródła archiwalne*, red. T. Dunin-Wąsowicz, Warszawa 1998, s. 112 n.; P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 63, przyp. 51.

²⁷ W historiografii polskiej o tym typie dokumentu wspomina jedynie M. Grzegorz, rec. z C. A. Lückerath *Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422-1441* (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 15), Bad Godesberg 1969, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1971, nr 2/3 (112-113), s. 362; tenże, *W sprawie polskich gwarantów*, s. 398 n.

²⁸ Największa, notowana w literaturze, pojedyncza karta pergaminowa (133 x 142,5 + 11,2 cm), posłużyła w kancelarii papieskiej do sporządzenia dokumentu Jana XXII w 1320 r., zob. P. M. Baumgarten, *Aus Kanzlei und Kammer. Erörterungen zur kurialen Hof- und Verwaltungsgeschichte im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert*. *Bullatores, taxatores domorum, cursores*, Freiburg i. Br. 1907, s. 137-139. Z polskiej kancelarii królewskiej XV w. największa znana mi karta pergaminowa (790 x 559 + 117 mm) została użyta do wygotowania dokumentu głównego strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego, zob. Dokumenty 1422, nr B, s. 113. W podręcznikach dyplomatyki zagadnienie formatu dokumentu znalazło osobne miejsce w: W. Erben, *Die Kaiser- und Königsurkunden des Mittelalters in Deutschland, Frankreich und Italien* (Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte, Abt. IV: Hilfswissenschaften und Altertümer, Urkundenlehre, 1), München und Berlin 1907 (przedruk Darmstadt 1967), s. 123-125, 196-198, 245; A. de Boüard, *Manuel de diplomatique française et pontificale*, I: *Diplomatique générale*, Paris 1929, s. 229-231; O. Guyotjeannin, J. Pycke, B.-M. Tock, *Diplomatique médiévale* (L'atelier du médiéviste, 2), Turnhout 1993, s. 65 n. Opracowaniem podstawowym jest teraz F. M. Bischoff, *Urkundenformate im Mittelalter. Größe, Format und Proportion von Papsturkunden in Zeiten expandierender Schriftlichkeit (11.-13. Jahrhundert)* (Elementa diplomatica, 5), Marburg/Lahn 1996.

²⁹ W kancelarii papieskiej, najstarsze przykłady opieczetowanej bullą składki znane są z pontyfikatu Benedykta XII (1334-1342), por. P. M. Baumgarten, *Aus Kanzlei und Kammer*, s. 142-144; F. M. Bischoff, *Urkundenformate im Mittelalter*, s. 49, przyp. 296. Także w kancelariach cesarskiej oraz królów niemieckich dokumenty w formie książkowej sporządzano już w XIV w., zob. W. Erben, *Die Kaiser- und Königsurkunden*, s. 246. Natomiast w kancelarii królów francuskich taka forma dokumentu została zastosowana dopiero w XVI w., zob. A. Giry, *Manuel diplomatique*, wyd. 2, Paris 1925, s. 767.

³⁰ AGAD, Zbiór dok. perg. nr 81; A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 172, przyp. 6, wspomina o nim pod błędną datą 2 II 1423. Natomiast E. Weise w *Staatsverträge* I2, s. 166, a za nim K. Neitmann, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preuen 1230-1449. Studien zur Diplomatie eines spätmittelalterlichen deutschen Territorialstaates* (Neue Forschungen zur brandenburg-preussischen Geschichte, 6), Köln-Wien 1986, s. 191, uznają dokument mistrza niemieckiego za zaginiony.

³¹ Dokumenty 1422 (ze 117 barwnymi reprodukcjami pieczęci w tekście), por. ważniejsze recenzje: A. Gąsiorowski, *Zap. Hist.* 70, 2005, z. 1, s. 153-156; I. Skierska, *Rocz. Hist.* 70, 2004, s. 254-259; J. Tęgowski, *St. Źródł.* 42, 2004, s. 165-167. Mojego krótkiego sprostowania wymagają następujące uwagi recenzentów: Izabela Skierska podtrzymuje poprawność opisu pieczęci w KDWLkp. VIII, nr 927, s. 206 (*Rocz. Hist.* 70, 2004, s. 257). Wystarczyło się jednak pofatygować do archiwum, w którym przechowywany jest pergaminowy oryginał z 7 XI 1421 r. (AP Poznań, Akta m. Poznania D. 584, wyd. KDWLkp. VIII, nr 927), aby stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że obie pieczęcie Sędziwoja z Ostroroga są identyczne z wydanymi i reprodukowanymi w Dokumenty 1422, s. 16, nr A/2 (przy dokumencie z 7 XI 1421 r. użyta jako *contrasigillum*, gdzie w klejnocie hełm zwieńczony koroną!) i s. 30, nr B/13. Badaczka ta również zbyt pochopnie wytyka dotychczasowej literaturze „ewidentny błąd fleksyjny” w odczycie wyrazu *heres* w napisie na pieczęci księcia mazowieckiego Janusza I Starszego (*Rocz. Hist.* 70, 2004, s. 256), nie uwzględniając zwykłej pomyłki rytownika, co jednoznacznie ujawnia świetnie zachowany egzemplarz, reprodukowany przez S. K. Kuczyńskiego, *Pieczęcie książąt mazowieckich*, Wrocław 1978, fot., nr 35. Z kolei podana przez Jana Tęgowskiego (*St. Źródł.* 42, 2004, s. 165) informacja o jeszcze jednej kopii dokumentów strony polsko-litewskiej pokoju melneńskiego, która znajduje się jakoby w BCzart., rkps 233 III, s. 328-359 jest błędna. W rzeczywistości rękopis ten, tzw. *Liber Sbignei*, t. II, z I poł. XV w., zawiera dwie kopie krzyżackiego dokumentu głównego pokoju z 1422 r. (BCzart., rkps 233 III, s. 529-545A i dokończenie na s. 323-328, oraz s. 367-378, wyd. *Staatsverträge* I², nr 154). Natomiast inwentarz AKKr z 1569/70 r. (AGAD, AZ, sygn. 30-34, 644) otrzymał w sierpniu 2002 r. nową paginację, czego nie zdołałem już wprowadzić do opisu wydawniczego dokumentów. Z tego inwentarza warto przytoczyć, pominięty przez Piotra Pokorę, jak i recenzentów, opis 8 pieczęci z dokumentu wstępnego pokoju z 1422 r. (AGAD, AZ, sygn. 33, s. 694, wyd. F. Piekosiński, *Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne*, w: *Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej i prawa polskiego*, t. VII, Kraków 1907, s. 90): *Prussiae N° 150; sigillum primum: Leliwa; sigillum secundum: Nalecz cum galea et super galeam corona regalis, cornibus cervi non longis ex ea prominentibus; sigillum tertium: Rosa; sigillum quar-*

krzyżackich³², a także dokumentu uzupełniającego arcybiskupa Wojciecha Jastrzębca z 13 VI 1424 r.³³, został on wygotowany w formie składki, złożonej z trzech bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących sześć kart pergaminowych, uwierzytelnionej pieczęcią wystawcy. Forma składki znalazła zastosowanie w kolejnych traktatach z 1435 i 1466 r.

Poczyniona przeze mnie autopsja wszystkich pergaminowych oryginałów, pozwoliła ustalić, że dwa dokumenty strony polskiej zostały sporządzone w bardzo podobny sposób: mają zbliżony format (**1**: 515 x 331 mm; **6**: 522 x 340 mm), oparty na module podwójnego trójkąta pitagorejskiego o proporcji $3:2 = 1:0,666$ ³⁴, zawierają po 8 kart, mają karty ochronne, a ozdobne, inicjalne *I* w obu przypadkach różni jedynie dodatkowe pogrubienie³⁵. Natomiast cztery oryginały strony krzyżackiej są niejednorodne. Formaty trzech egzemplarzy są do siebie zbliżone (**3**: 462 x 320 mm; **4**: 446 x 300 mm; **5**: 442 x 296 mm), zawierają po 6 kart, mają karty ochronne z jednym wyjątkiem (**4**), a w dwóch przypadkach pozbawione są inicjalnego *I* (**3**, **5**). Pozostały egzemplarz ma mniejszy format (**2**: 328 x 256 mm), oparty na module podwójnego trójkąta pitagorejskiego o proporcji $4:3 = 1:0,75$ ³⁶. Z tego powodu liczy 12 kart, a tekst został wpisany w bloku o wymiarach 160 x 220 mm, utworzonym z wykreślenia atramentem pomocniczych linii pionowych i poziomych. Przed rozpoczęciem prac pisarskich pergaminowe karty składek zszyto u góry i dołu grzbietu rzemykami. Wszystkie dokumenty noszą ślady złożenia na pół wzdłuż dłuższego boku składki.

Szata zewnętrzna pisarska, zarówno dokumentów polskich, jak i krzyżackich, jest skromna. Poza prostymi w rysunku inicjałami (**1**, **2**, **4**, **6**) oraz pismem ozdobnym³⁷ w inwokacji (**1–6**), a także w pierwszej literze formuły perpetuacyjnej (**2**, **3**, **5**), pojawiają się jeszcze ozdobne litery *C*, *K*, *M*, *S* na początku nowej karty w jednym z egzemplarzy polskich (**6**). Minuskuła gotycka występuje w dokumentach w trzech postaciach pisma: starannie i równo kaligrafowanego (**1**, **2**, **6**), bastardy o dukcie pochylonym lekko w prawo (**4**), oraz pospiesznej i mało starannej kursywy (**3**, **5**). Najdoskonalszy kształt graficzny mają polskie egzemplarze kaligrafowane (**1**, **6**). Pismo w nich osiąga ornamentacyjny kontrast między grubszymi trzonkami i cienkimi włoskowatymi kreseczkami, które ponadto służą jako łączniki z sąsiednimi literami. Dokumenty te ingrosowały anonimowo dwie ręce pisarskie³⁸. W obydwu egzemplarzach u zwieńczenia wydłużonej łaski minuskułnego *d* w słowie *domini*

tum: *Sulima*; *sigillum quintum*: *Dembno*; *sigillum sextum*: *Zadora*; *sigillum septimum*: *obliteratum*; *sigillum octavum*: *Jastrzembiecz*. W dokumencie wstępnym po pieczęci 4 (Mikołaja z Oporowa h. Sulima) i 8 (Mikołaja Sepieńskiego h. Nowina) pozostały dzisiaj jedynie pergaminowe paski (Dokumenty 1422, s. 17, nr A/4 i s. 20, nr A/8). Ponadto o pełnomocniku Witolda na samym końcu dokumentu wstępnego zanotowano: *Preterea prefatus Nicolaus Sepynsky de sciencia partis propter carenciam sigilli proprii, alienum hic appendit* (ibid., nr A, s. 12). Z przytoczonego opisu pieczęci wypływa ciekawy wniosek, że *carencia sigilli* nie musiała wcale oznaczać przywieszenia pieczęci jedynie za współrodowca, ponieważ w imieniu Sepieńskiego wystąpił bliżej niezidentyfikowany przedstawiciel Jastrzębców (por. inny przykład u P. Nowaka, *Pieczęcie*, s. 217 n.). Wartym odnotowania pozostaje również problemem użycia w napisach otokowych polskich pieczęci królewskich i urzędniczych z XV w. imienia w mianowniku po sygłu *S(igillum)*, co prowadzi do niezgodności gramatycznej z pozostałymi wyrazami legendy, por. Dokumenty 1422, s. 16, nr A/2 (Sędziwój z Ostroroga), s. 21, nr B/1 (Władysław Jagiełło), s. 30, nr B/13 (Sędziwój z Ostroroga) z uwagami I. Skierskiej, *Rocz. Hist.* 70, 2004, s. 256. Zob. też inny przykład u P. Nowaka, *Pieczęcie*, s. 220, pieczęć 1 (Kazimierz Jagiellończyk). Pozostaje mi jeszcze dodać, że robocze, czarno-białe, fotografie dokumentów oraz pieczęci (te ostatnie wykonane z negatywów śp. dr. Klausa Conrada z Getyngi) przekazałem w darze Zakładowi Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

³² Staatsverträge I², nr 152, 154. Pergaminowy oryginał dokumentu głównego strony krzyżackiej, przechowywany niegdyś w AGAD, Zbiór dok. perg. nr 4550, dziś już nie istnieje, zob. J. Grabowski, *Źródła do dziejów stosunków Polski z Zakonem Krzyżackim w Prusach w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, w: *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej Malbork 18–19 X 2001*, red. J. Trupinda, Malbork 2002, s. 113, przyp. 41; Dokumenty 1422, s. VIII, przyp. 17.

³³ GStA PK, XX. HA StA Kbg., PU, Schieblade 109, nr 70 (do XII 1940 r.: AGAD, Zbiór dok. perg. nr 92), wyd. CDRP IV, nr 94, s. 118–119 (wg or. z AKKr); regest: JH II, nr 2203 (wg or.).

³⁴ W sposób oczywisty ujawnia się tutaj wpływ wymiarów kodeksów na format pergaminowej składki, zob. P. Rück, *Fünf Vorlesungen für Studenten Ecole des chartes, Paris, 24.–28. April 1995*, w: *Arbeiten aus dem Marburger hilfswissenschaftlichen Institut*, hrsg. v. E. Eisenlohr u. P. Worm (Elementa diplomatica, 8), Marburg/Lahn 2000, s. 290 i rys. 37 (przykład Ewangeliarza Henryka Lwa z ok. 1175 r.).

³⁵ Por. podobizny pierwszych stron dokumentów u M. Grzegorza, *Analiza*, s. 70, il. 1 i s. 75, il. 2.

³⁶ Zob. wyżej, przyp. 34.

³⁷ Pisma tego nie można nazywać wydłużonym, czyli kratowym, *scriptura oblongata*, w odniesieniu do XV w., zob. W. Semkowicz, *Paleografia łacińska*, wyd. 2, Kraków 2002, s. 338.

³⁸ Na dokumentach polskiej kancelarii królewskiej w II połowie XV w. z reguły nie umieszczano podpisu sporządzającej czystopis osoby, por. W. Semkowicz, *Paleografia*, s. 379 (tekst Z. Kozłowskiej-Budkovej); I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska*

inwokacji widnieje kilka liter. W pierwszym dokumencie gołym okiem można dostrzec $\overline{Ihuc}$, co odczytywałbym jako *I(es)u C(hristi)*³⁹. Podobnie w drugim dokumencie został umieszczony na banderoli dziś ledwie czytelny napis $N\cdots IH\overline{VC}\cdot I$ ⁴⁰, który rozwiązywałbym jako *n(ostr)i Ih(es)u C(rist)i*⁴¹. Oba napisy proponuję uznać za uzupełnienie stereotypowej inwokacji: *In nomine Domini [1: Iesu Christi; 6: nostri Ihesu Cristi] amen*⁴². Specyfiką obu egzemplarzy jest sposób oznaczenia kontrakcji przez nadpisanie nad skracanym wyrazem poziomej kreseczki z dużą kropką w środku [—•]. Nie wielkie różnice rąk pisarskich najlepiej zauważalne są w literach majuskułnych przede wszystkim przy *A*, *G*, *S* i *T*⁴³. Z kolei pismo ozdobne w inwokacji i kaligraficzne w tekście dokumentu krzyżackiego (2) jest takie samo jak w monarszym przywileju lokacyjnym miasta Rzgowa z 20 VIII 1467⁴⁴. Pismo reszty dokumentów jest już mniej staranne. Pomiędzy pismami kaligraficznymi a kursywą stoi dokument ingrosowany bastardą (4). Pozostałe dwa dokumenty (3, 5) nie mają wyrysowanych inicjałów oraz spisane zostały pismem z wyraźnymi cechami kursywnymi. Ręka pisarska, która spisała jeden z nich (5), ingrosowała również inny dokument wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen w trakcie jego pobytu w Toruniu w październiku 1466 r.⁴⁵ W formule subskrypcyjnej każdego dokumentu występuje od jednego do trzech notariuszy publicznych, którzy w swoich klauzulach zawsze przyznają, że posłużyli się do jego spisania *manu alterius*. Wyniki moich badań tylko częściowo zdają się potwierdzać ogólne obserwacje M. Grzegorza, że „liczba skrybów uczestniczących w sporządzeniu czystopisów dokumentów odpowiadała zapewne liczbie wygotowanych egzemplarzy dokumentów pokojowych”⁴⁶ oraz, że „w wypadkach, gdy konieczność wymagała sporządzenia identycznych pod względem treści dokumentów w postaci wielowarstwowej, to – co najmniej w części – skupiono ingrosatorów w jednym pomieszczeniu i im następnie dyktowano stylizowaną treść konceptu”⁴⁷. Temu ostatniemu twierdzeniu sprzeciwił się kategoriycznie Stanisław Kuraś⁴⁸. Dostrzegł on mianowicie w hipotezie M. Grzegorza jedynie mechaniczne przeniesienie na grunt dyplomatyki tego, co wiemy o kopiowaniu kodeksów antycznych i średniowiecznych⁴⁹. Alternatywnego rozwiązania problemu jednak nie podał. Z kolei A. Gąsiorowski⁵⁰ łatwo zgodził się z tym wnioskiem, przeoczywszy,

kancelaria królewska w latach 1447–1506, Wrocław 1967, s. 27. W traktatach pokojowych polsko–krzyżackich w XV w. tylko w dwóch przypadkach podano informację, że dokument główny strony polsko–litewskiej pokoju mełneńskiego przygotował osobiście i uzgodnił tekst ze stroną krzyżacką protonotariusz papieski Zbigniew Oleśnicki (Dokumenty 1422, s. VIII, 12), oraz krzyżacki preliminarz pokoju brzeskiego sporządził pisarz Andrzej, zob. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz, cz. I, Kraków 1975, nr 451, s. 194 n. Skomplikowane zagadnienie rąk pisarzy w późnośredniowiecznej kancelarii królewskiej pozostaje pilnym dezyderatem badawczym, zob. M. Koczarska, *Nauki pomocnicze historii średniowiecznej w Polsce — stan i perspektywy badawcze*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 175, 178.

³⁹ Przyjęty odczyt wynika z występujących w tekście dokumentu *nomina sacra* $\overline{Ihu}$ $\overline{xpr}$ (GStA PK, XX, HA StA Kbg., PU, Schieblade 68, nr 7, k. 2^r, w. 5 od góry), czyli *Iesu Christi*, por. A. Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, wyd. 6, Milano 1990 (przedruk 1998), s. 176.

⁴⁰ Poszczególne litery udało mi się odczytać przy użyciu lampy nadfioletowej.

⁴¹ Przyjęty odczyt wynika z występujących w tekście dokumentu słów *Ihesu Cristi* (AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1140, k. 2^r, w. 5 od góry).

⁴² Inwokacja w polskiej kancelarii królewskiej II połowy XV w. występuje w jednobrzmiącej formie: *In nomine Domini amen*, zob. I. Sułkowska–Kurasowa, *Polska kancelaria*, s. 53.

⁴³ Różnice pomiędzy dwiema bardzo podobnymi rękami kancelarii królewskiej są lepiej dostrzegalne przy porównaniu z dwoma innymi pergaminowymi oryginałami, por. GStA PK, XX, HA StA Kbg., PU, Schieblade 68, nr 12 (19 X 1466), wyd. CDRP IV, nr 124, s. 175 (ręka ta sama co Aneks, nr 1) i *ibid.*, PU, Schieblade 68, nr 9 (23 X 1466), wyd. Staatsverträge II, nr 407 (ręka ta sama co Aneks, nr 6). Ich wzajemne podobieństwo zwiódło E. Weisego do wprowadzenia mylnego poglądu o spisaniu jedną ręką kilku dokumentów królewskich z 19, 20 i 23 X 1466 r., zob. uwagi w Staatsverträge II, nr 403, s. 262 (tu błędna identyfikacja z dokumentem o sygn. „Warschau HA, IV 2. 4. 1144” [sygiel W], zob. niżej, Aneks, nr 2), nr 404, s. 289 (or. obecnie nieznan), nr 405, s. 290 (zob. wyżej), nr 406, s. 291 (or. obecnie nieznan), nr 407, s. 292 (zob. wyżej).

⁴⁴ Zakład Nauk Pomocniczych Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Zbiór fot. dok., sygn. 2549 I, zob. *Katalog fotografii dokumentów średniowiecznych Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, opr. B. Wyrozumka, H. Rawska, P. Rabiej, Kraków 2001, dysk optyczny (CD–ROM) dla systemów MS Windows.

⁴⁵ Zob. AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1142 (19 X 1466), wyd. Staatsverträge II, nr 405, por. korekty Z. Spieralskiego, *Z dziejów Archiwum Koronnego Krakowskiego. Kopiařusz Jana Łaskiego (około 1505)*, cz. I, St. Żródł. 24, 1979, s. 125 n., nr 23.

⁴⁶ M. Grzegorz, *Analiza*, s. 99.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 61.

⁴⁸ S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*, Wrocław 1971, s. 35 n.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 36.

⁵⁰ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 135.

podobnie jak S. Kuraś, uzasadnienie podane przez M. Grzegorza: „Argument o zróżnicowaniu pisowni nazw miejscowych pozwala — jak należy sądzić — również wysnuć przypuszczenie, że pisarze wygotowali czystopisy dokumentów pod dyktando, gdyż to była jedyna możliwość, która doprowadzić mogła do zindywidualizowania pisowni dokumentów”⁵¹, jak również „krótki termin, pozostający do dyspozycji pisarzy ingrosatorów, w którym musieli oni sporządzić czystopisy dokumentów”⁵². Powyższa argumentacja M. Grzegorza całkowicie przekonała E. Weisego, że jednocześnie kilka tekstów zostało ingrosowanych pod dyktando⁵³. Domyślu o spisaniu kilku tekstów w tym samym czasie nie podzielam, ponieważ uważam, że dokumenty wygotowywano niejednocześnie, ale etapowo⁵⁴.

Podstawą do wygotowania przez sześciu ingrosatorów⁵⁵ dokumentów traktatowych musiał być koncept pozbawiony tzw. listy gwarantów oraz datacji⁵⁶. Czas i miejsce jego powstania wyznacza końcowa faza rokowań prowadzonych po przyjeździe wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen z Chełmna do Torunia (10 X 1466) i wyrażeniu przez niego wstępnej zgody na polskie postulaty terytorialne. Ostateczne rozmowy prowadziła w Dworze Artusa komisja, złożona z przedstawicieli króla i Zakonu przy pośrednictwie legata papieskiego Rudolfa z Rüdesheim⁵⁷. Dziełem zakończonych 17 X 1466 obrad komisji było sformułowanie ostatecznych warunków traktatu⁵⁸. Wszystkie dokumenty uwierzytelniał *manu propria* Rudolf z Rüdesheim wspólnie ze swoim sekretarzem, notariuszem publicznym, Janem Ewig z Attendorn⁵⁹. Badania M. Grzegorza ujawniły, że lista gwarantów polskiego dokumentu głównego (6) oddaje obsadę urzędów po zmianach z 19 V 1467⁶⁰. Dało mu to asumpt do konkluzji, że „dokument ten został sporządzony w swej końcowej części dopiero na sejmie majowym w Piotrkowie”⁶¹. Pogląd M. Grzegorza uznał za w pełni słuszny E. Weise, pisząc: „Von der Unterschrift des Legaten und seiner Notare vermutet er wohl zu Recht, daß sie auf der letzten Seite des Pergamentenheftes schon im Oktober 1466, noch vor der Abreise Rudolfs, sozusagen [sic!] in blanco gegeben worden ist. Ein Vergleich mit den Unterschriften der anderen Exemplare könnte diese Annahme erhärten. An dem vorbereiteten Heft müßte der Legat auch sein Siegel schon angebracht haben”⁶². Natomiast A. Gąsiorowski po przyjrzeniu się pismu tego dokumentu wyraził przekonanie, że „niewątpliwie został spisany »na dwie raty«, choć jedną ręką. Po słowach *Et nos* w formule gwarantów następuje zmiana atramentu, pismo staje się drobniejsze, bardziej gęste, jakby pisarz obawiał się, że nie zmieści się w luce pozostawionej między tekstem a podpisem legata. Mimo to nie bardzo wierzymy w podsygnowanie przez legata dokumentu *in blanco*. Powodem tego jest m.in. obszerny dokument krzyżacki [5]. Spisany też później, zaopatrzony w obszerną listę gwarantów, potwierdzony przez legata, nie wykazuje znamion spisywania »na raty«. Dlatego nie

⁵¹ M. Grzegorz, *Analiza*, s. 99 n.

⁵² *Ibid.*, s. 100.

⁵³ E. Weise, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 65. Autor jest tutaj niekonsekwentny, skoro wcześniej przyjął, że Zakon musiał aż trzykrotnie ingrosować swój dokument wstępny ze względu na zakwestionowanie dwóch pierwszych ekspedycji przez stronę polską (*ibid.*, s. 63 n.).

⁵⁴ Do takiego samego wniosku doszedł ostatecznie M. Grzegorz, *Dokumenty*, s. 323, pisząc: „znaczne zróżnicowanie w formule datacyjnej [dokumentów — P. N.] wyraźnie wskazuje na fazowość ich powstawania”.

⁵⁵ E. Weise, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 62, błędnie przypisuje cztery ręce pisarskie Zakonowi, a tylko dwie stronie polskiej. Bezsprornie przynajmniej trzy ręce strony polskiej ingrosowały dokumenty II pokoju toruńskiego, zob. Aneks, nr 1, 2, 6.

⁵⁶ Por. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 60; *Dokumenty 1422*, s. VII n., 1.

⁵⁷ Por. J. Radziszewska, *Działalność dyplomatyczna Rudolfa von Rüdesheim*, *Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach, Prace Historyczne* 1, 1964, s. 7–44, zwł. s. 20–23. Natomiast artykuł L. Petrego, *Rudolf von Rüdesheim als Vermittler des Zweiten Thorner Friedens von 1466*, „Mitteilungsblatt zur rheinheissischen Landeskunde” 14, 1965, s. 242–244, jest w zasadzie szkicem biograficznym. Zapowiadany *ibid.*, s. 242 artykuł słownikowy ukazał się po 25 latach w opracowaniu W. Marschalla, *Rudolf von Rüdesheim (um 1402–1482)*, w: *Schlesier des 15. bis 20. Jahrhunderts*, hrsg. v. J. J. Menzel u. L. Petry (Schlesische Lebensbilder, 6), Sigmaringen 1990, s. 9–18 (tu zestawienie źródeł i literatury).

⁵⁸ Por. M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967, s. 703–709; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 50–54.

⁵⁹ Zob. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 74–77.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 79–84.

⁶¹ *Ibid.*, s. 84.

⁶² E. Weise (†), *Zur Beurkundung*, s. 158.

można odrzucać przypuszczenia, że obydwa dokumenty zostały potwierdzone przez legata przy innej okazji. Pomiędzy majem a sierpniem 1467 r., było dość czasu, aby np. przesłać dokumenty do podpisu legatowi do Wrocławia. W przypuszczeniu tym umacniają nas rozbieżności w treści podpisów notariuszy na poszczególnych dokumentach pokoju toruńskiego⁶³. M. Grzegorz słusznie jednak ripostował, że „wszyscy dostojnicy krzyżacy noszą już nowe godności urzędnicze zarówno w dokumentach wstępnych, jak i głównym, i z tego punktu widzenia nic nie stało na przeszkodzie, by ich dokumenty zostały w pełni wygotowane, gdy legat papieski znajdował się jeszcze w Toruniu”⁶⁴. Po przesłaniu dyskusji oraz na podstawie własnych obserwacji paleograficznych przyjmuję, iż wszystkie dokumenty sporządzono w Toruniu przed wyjazdem legata papieskiego Rudolfa z Rüdesheim do Wrocławia w końcu października 1466 r.⁶⁵ Częściowo spisany polski dokument główny (6) uwierzytelnił legat ze swoim sekretarzem (k. 6^v), pozostawiając wolną całą stronę (k. 6^r) na dopisanie eschatokołu z obszerną listą gwarantów, która nie była jeszcze wówczas ustalona. Uzupełnienie od słów: *principes, / prelati, palatini, barones, nobiles et civitates subscripti* — — (k. 5^v, w. 8 i 7 od dołu), a na formule *datum per manus* skończywszy wniósł ingrosator gęstszym i trochę mniej starannym pismem niż we wcześniej przez siebie wykaligrafowanym tekście. Dopisana lista gwarantów oddaje stan obsady urzędów po zmianach dokonanych na sejmie walnym w Piotrkowie 19 V 1467⁶⁶. Zapewne w nawiązaniu do wcześniejszych ustaleń delegacja krzyżacka przywiozła na sejm do Piotrkowa opieczętowany dokument główny w celu dokonania wymiany⁶⁷. Jediną przeszkodą w realizacji tej czynności był brak pieczęci księcia mazowieckiego Konrada III Rudego, który opuścił obrady zapomniawszy go opieczętować, a także arcybiskupa lwowskiego Grzegorza z Sanoka oraz księcia słupskiego Eryka II⁶⁸. Do wymiany wielopieczętnych dokumentów głównych doszło ostatecznie podczas zjazdu w Elblągu 7 VIII 1467⁶⁹.

Na mocy artykułu 29 traktatu krakowskiego (8 IV 1525) książę Albrecht von Hohenzollern–Ansbach zobowiązał się do wydania: 1) wszystkich nadań polskich na rzecz Zakonu, 2) wszystkich traktatów i umów wystawy polskiej na rzecz Zakonu, 3) wszystkich przywilejów papieskich i cesarskich, uprawniających Zakon do podboju ziem prusko–litewskich⁷⁰. Do wypełnienia tego warunku doszło podczas spotkania z królem Zygmuntem I w Gdańsku 24 maja 1526 r.⁷¹ Wśród przekazanych wówczas dokumentów znalazł się również polski dokument główny II pokoju toruńskiego z 1466 r. Natomiast polski dokument wstępny tego traktatu pozostał w Archiwum Zakonu Krzyżackiego, pomimo, iż zgodnie z przyjętym obyczajem dyplomatycznym winien zostać zwrócony wystawcy po ratyfikacji, tj. w sierpniu 1467 r. Wydane przez księcia Albrechta dokumenty na czele z jednym egzemplarzem Złotej Bulli z Rimini trafiły do Archiwum Koronnego⁷². Trafnej charakterystyki tego wyda-

⁶³ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 136.

⁶⁴ M. Grzegorz, *Dokumenty*, s. 321.

⁶⁵ Wyjazd Rudolfa z Rüdesheim z Torunia do Wrocławia jest przyjmowany w historiografii na 27 X 1466, zob. *Lata wojny trzynastoletniej w „Rocznikach, czyli kronikach”, inaczej „Historii polskiej” Jana Długosza (1454–1466). Komentarz krytyczny*, opr. S. M. Kuczyński przy współudziale K. Górskiego (sprawy krzyżackie) oraz W. Dworzaczka, W. Madydy, G. Małaczyńskiej, B. Stachonia, T. Wasilewskiego, S. Zajączkowskiego, I. Zarębskiego, vol. II, Łódź 1965, s. 238.

⁶⁶ M. Grzegorz, *Analiza*, s. 80, 84.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 84.

⁶⁸ M. Grzegorz, *W sprawie polskich gwarantów*, s. 402. Książę wołogojsko–słupski Eryk II wraz z małżonką Zofią przystąpił do traktatu, wystawiając osobny dokument uzupełniający z daty: Szczecin, 13 VI 1467, zob. *Staatsverträge II*, nr 410, s. 296; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 81, 159.

⁶⁹ Zob. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 100, 158. Przy całej znajomości tematu zdumiewa zdanie E. Weisego, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 65 n., który o polskim dokumencie głównym pisze: „Sie liegt im Hauptarchiv zu Warschau, ist also mit gröster Wahrscheinlichkeit nie in die Hände des Ordens gelangt”. Stanowisko to jest sprzeczne w kontekście wcześniejszej wypowiedzi autora: „ein Austausch erfolgte erst am 7. August 1467 auf der Tagfahrt zu Elbing” (*ibid.*, s. 65).

⁷⁰ *Die Staatsverträge des Herzogtums Preussen*, Tl. I: *Polen und Litauen: Verträge und Belehnungsurkunden 1525–1657/58*, bearb. v. S. u. H. Dolezel (Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, 4), Köln–Berlin 1971, nr 1a § 29: *Item quod dux Prussiae omnibus privilegiis et iuribus, huic contractui repugnantibus, seu ea sint a pontificibus maximis, imperatoribus, principibus vel regibus Poloniae profecta, nunc et in perpetuum renunciare et ea in manus regiae maiestatis consignare debet.*

⁷¹ Por. S. H. Dolezel, *Das preußisch–polnische Lehnsverhältnis unter Herzog Albrecht von Preußen (1525–1568)* (Studien zur Geschichte Preussens, 14), Köln 1967, s. 28 i przyp. 42; P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 64 i przyp. 62.

⁷² Por. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 65 i przyp. 63. Ogólną informację o AKKr z zestawieniem starszej literatury daje A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, wyd. 2, Toruń 1982, s. 31–34.

zenia dokonała Jadwiga Karwasińska pisząc: „Z połączenia z tym, co z dawna w Krakowie było, względnie powinno być, tj. z dokumentami wystawy krzyżackiej na rzecz czynników polskich i spłaconymi listami zastawnymi, powstał ostateczny skład działu »Prussiae« takiego, jaki opisywał szczegółowo Kromer, Zamoyski i ich następcy – inwentaryzatorzy Archiwum Koronnego”⁷³. Pozostawione na dokumentach II pokoju toruńskiego adnotacje archiwalne (streszczenia, sygnatury) wiążą się z pracami inwentaryzacyjnymi, prowadzonymi w krakowskiej części Archiwum Koronnego przez Marcina Kromera w 1551 r., przez komisję pod kierunkiem sekretarza królewskiego Jana Zamoyskiego w 1569/70 r., przez komisję pod przewodnictwem sekretarzy królewskich Stanisława i Macieja Łubieńskich w 1613 r., wreszcie dwukrotnie przez komisje sejmowe w latach 1682 i 1730⁷⁴. Z kolei wszystkie późniejsze zapiski są śladami działalności polskich archiwistów (Walenty Hubert⁷⁵, Atanazy Dziarski⁷⁶), prowadzonymi w jednej instytucji o zmieniających się nazwach: Archiwum Ogólnym Krajowym (1808–1815), Archiwum Głównym Królestwa Polskiego (1816–1889), Warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych Królestwa Polskiego (do 1918 r.) i Archiwum Głównym Akt Dawnych (od 1918 r.)⁷⁷. Na podstawie opracowanych przeze mnie regestrów dokumentów pokoju z 1404⁷⁸ i 1466 r. wpisy w inwentarzach przedstawiają się następująco (+ oznacza wpis, – jego brak):

Nr	Data	Wystawca	Inwentarze historyczne AKKr/AGAD					
			1551	1569/70	1613	1682	1730	1839
4	22 V 1404	Konrad von Jungingen	+	–	–	–	–	–
4A	22 V 1404	Konrad von Jungingen	+	+	+	+	+	+
7	23 V 1404	Władysław Jagiełło	+	+	+	+	+	+
8	23 V 1404	Władysław Jagiełło	+	+	+	+	+	+
2	19 X 1466	Ludwik von Erlichshausen	–	–	–	–	+	+
3	19 X 1466	Ludwik von Erlichshausen	–	–	–	–	+	+
4	19 X 1466	Ludwik von Erlichshausen	+	+	+	+	+	+
5	19 X 1466	Ludwik von Erlichshausen	+	+	+	+	+	+
6	19 X 1466	Kazimierz Jagiellończyk	+	+	+	+	+	+

Z tego schematycznego zestawienia wynika, że dwa z pięciu dokumentów krzyżackich z 1466 r. nie zostały odnotowane w inwentarzach aż do 1730 r. Nie oznacza to jednak, że dokumenty te nie znajdowały się razem z innymi pergaminowymi oryginałami II pokoju toruńskiego w skarbcu na zamku krakowskim⁷⁹. W trakcie inwentaryzacji z 1551 r. na czterech dokumentach wpisano streszczenia (3, 4, 5, 6), z czego jedno z niewiadomych przyczyn nie ma swego odpowiednika w inwentarzu (3). Podczas najbardziej skrupulatnej w dziejach Archiwum Koronnego inwentaryzacji w 1569/70 r. z głównego egzemplarza strony polskiej (6) odpisano listę gwarantów wraz z formułą *datum per manus* kanclerza Jana Gruszczyńskiego i podkanclerzego Wojciecha z Żychlina⁸⁰, a na

⁷³ J. Karwasińska, *Z dziejów Archiwum*, s. 115.

⁷⁴ Zob. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 65 n., przyp. 65–69 (tu zestawienie źródeł i literatury).

⁷⁵ Zob. J. Karwasińska, *Walenty Hubert*, w: PSB, t. 10, 1962–1964, s. 80.

⁷⁶ Zob. A. Mysłowski, *Atanazy Lubomir Antoni Dziarski*, w: PSB, t. 6, 1948, s. 102–103.

⁷⁷ Zob. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 67. Ogólną informację o AGAD z zestawieniem starszej literatury daje A. Tomczak, *Zarys dziejów archiwów polskich*, wyd. 2, Toruń 1982, s. 104–110.

⁷⁸ P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 70–77.

⁷⁹ Za doskonały przykład zróżnicowanej sumienności inwentaryzatorów może posłużyć list Urbana IV dla zakonu krzyżackiego w Lombardii i Marchii Trewizańskiej z 1263 r., który został odnotowany jedynie w 1569/70 r. oraz w 1730 r. (tu pod zupełnie błędną datą 1557), zob. P. Nowak, *Nieznana »littera gratiosa« Urbana IV dla zakonu krzyżackiego w Lombardii i Marchii Trewizańskiej z 1263 roku*, *Zap. Hist.* 66, 2001, z. 2–3, s. 97–101.

⁸⁰ AGAD, AZ, sygn. 34, s. 209–212 (pierwsze 10 wierszy wpisał własnoręcznie Jan Zamoyski). Por. J. Karwasińska, *Złote bulle Karola IV w sprawie chrztu Litwy*, (wyd. 1, 1976), w: tejsze, *Wybór pism* (jak w przyp. 26), s. 177–196.

głównym egzemplarzu strony krzyżackiej wpisano sygnaturę N° 202 (5). Dwie kolejne inwentaryzacje z 1613 i 1682 r. nie pozostawiły na dokumentach żadnych śladów swej działalności. Dopiero w 1730 r. na wszystkich dokumentach naniesiono sygnatury, którym odpowiadają rejestry w inwentarzu. W 1765 r. część krakowska Archiwum Koronnego została przewieziona w pięciu skrzyniach do Warszawy i złożona na polecenie Wielkiej Komisji Skarbowej w tzw. Metryce Sekretnej na Zamku Królewskim. Zupelne rozbicie zasobu Archiwum Koronnego przyszło wraz z upadkiem państwowości polskiej. Po rzezi Pragi i zdobyciu Warszawy przez Suworowa w 1794 r. archiwa koronne i litewskie zwane metrykami zostały na rozkaz carycy Katarzyny II natychmiast wywiezione do Petersburga. W 1799 r. nastąpił podział zagarniętych archiwaliów między Rosję, Prusy i Austrię. Z dawnego Archiwum Koronnego Krakowskiego rząd rosyjski wydał Prusom dokumenty obejmujące stosunki polityczne Polski z zakonem krzyżackim, a później z Brandenburgią i Prusami oraz dokumenty dotyczące ziem polskich znajdujących się pod panowaniem pruskim. Dokumenty o charakterze politycznym pochodzące z dawnego Archiwum Koronnego, odpisy Metryki Litewskiej oraz akta władz okresu stanisławowskiego umieszczono w berlińskim Haupt-Landes Archiv, w 1803 r. przemianowanym na Geheimes Staatsarchiv. Po zwycięstwach Napoleona nad Prusami 1302 dokumenty pergaminowe i papierowe „w plikach, tekach, kartonach i księgach” powróciły ostatecznie z Berlina do Warszawy, gdzie pod nazwą Archiwum Sekretnej Metryki Koronnej lub po prostu Metryki Sekretnej weszły w skład utworzonego przez króla saskiego i księcia warszawskiego Fryderyka Augusta (dekret z 2 IX 1808) Archiwum Ogólnego Krajowego⁸¹. W czasie II wojny światowej dokumenty II pokoju toruńskiego szczęśliwie uniknęły wywieżenia do Królewca na przełomie 1940/41 r. bądź wydania na pastwę ognia w 1944 r.⁸² i znajdują się do dziś w Warszawie wśród ocalałych z pożogi dziejowej 164 pergaminów z lat 1263–1525 działu *Prussiae* Archiwum Koronnego Krakowskiego⁸³.

II. Strona wewnętrzna

Formularz i opieczetowanie dokumentów II pokoju toruńskiego stanowi podstawę do określenia ich charakteru prawnego. Już w 1956 r. Karol Górski wnioskował, że „nr 1143 [5] z najpełniejszą liczbą gwarantów jest tekstem prawnie najdonioślejszym. Dlatego też w toku rokowań z Zakonem w 1500 r. kardynał Fryderyk transumował ten właśnie oryginał dla przedstawienia czy to w czasie rokowań, czy to w Rzymie [...] Nr 1141 [3] jest, jak staraliśmy się wykazać, osobistym zobowiązaniem w. mistrza jako zwierzchnika Zakonu i władcy kraju, który przyjął na siebie i następców traktatowo zawarowany obowiązek zasiadania w radzie króla. Nr 1144 [2] jest zobowiązaniem konwentu, tj. gałęzi pruskiej Krzyżaków. Czym jest tedy nr 1145? W zestawieniu z dokumentami strony polskiej, dokument krzyżacki nr 1143 [5] o największej liczbie gwarantów i pieczęci odpowiada dokumentowi nr 1140 strony polskiej [6]. Nry 1141 i 1144 nie mają odpowiedników ze strony polskiej, gdyż zawierają osobiste zobowiązanie w. mistrza i zobowiązanie gałęzi pruskiej Zakonu. Zaś nr 1145 [4] odpowiada oryginałowi królewickiemu strony polskiej [1]: oba one zawierają gwarancję poddanych, lecz w składzie mniej pełnym niż nry 1140–1143”⁸⁴. Do zbieżnych wniosków ze stanowiskiem K. Górskiego doszedł M. Grzegorz w przypadku obu dokumentów strony polskiej (1, 6)⁸⁵, głównego dokumentu krzyżackiego (5)⁸⁶ oraz osobistego zobowiązania wielkiego mistrza (3)⁸⁷. Natomiast za preliminarz przyjął egzemplarz oznaczony sygnaturą AGAD nr 1144 (2)⁸⁸, a charakter

⁸¹ Zob. T. Mencil, *Archiwum Ogólne Krajowe w Warszawie 1808–1813*, w: *Księga pamiątkowa 150-lecia Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, Warszawa 1958, s. 3–58.

⁸² Zob. J. Karwasińska, *Straty Archiwum Koronnego*, w: *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, red. A. Stebelski, t. I: *Archiwum Głównie Akt Dawnych*, Warszawa 1957, s. 29–69.

⁸³ J. Grabowski, *Źródła do dziejów*, s. 109.

⁸⁴ K. Górski, *Uwagi o traktacie toruńskim*, s. 66 n.

⁸⁵ M. Grzegorz, *Analiza*, s. 83 n.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 88.

⁸⁷ *Ibid.*, s. 91.

⁸⁸ *Ibid.*, s. 88.

jednego dokumentu określił jako „nadal niejasny” (4)⁸⁹. Zapatrywania M. Grzegorza zaakceptowali bez zastrzeżeń A. Gąsiorowski i I. Sułkowska–Kurasiowa⁹⁰. Natomiast E. Weise nie zgodził się ze zdaniem M. Grzegorza w kwestii dwóch dokumentów (3, 4). Uważał on, że Zakon zmuszony był trzy razy z rzędu wygotowywać swój dokument wstępny (2, 3, 4), ponieważ strona polska uznała za niewystarczający w pierwszym przypadku sposób jego uwierzytelnienia zaledwie trzema pieczęciami (3), a w drugim dopatrzyła się w intytlacji króla Kazimierza Jagiellończyka pominięcia istotnego słowa *Prussieque* (4). Dopiero trzecia ekspedycja dokumentu wstępnego (2) z identyczną listą gwarantów jak w dokumencie głównym (5) miała w pełni usatysfakcjonować stronę polską⁹¹. Próbę wyjaśnienia przez E. Weisego przyczyn wystawienia przez Zakon dwóch dokumentów więcej od strony polskiej może dodatkowo potwierdzać przejęcie odpowiedzialności przez personel kancelarii królewskiej za ostateczną ingrosację krzyżackiego dokumentu wstępnego (2). Jedyne na tym egzemplarzu wpisał swoją subskrypcję polski notariusz Paweł z Jeżowa, bowiem przy pierwszej ekspedycji dokumentu wstępnego strony krzyżackiej rozpoczął on wyrysowywanie swego znaku, ale go nie ukończył (3).

Z dokonanego przez M. Grzegorza⁹² zestawienia formuł dyplomatycznych wynika, że protokół i kontekst we wszystkich dokumentach są jednobrzmiące, a różnice między treścią poszczególnych egzemplarzy traktatu występują dopiero w partiach końcowych, tj. w eschatokole. Głównie na podstawie zgodności tytułatury Kazimierza Jagiellończyka z ówczesną praktyką kancelarii królewskiej M. Grzegorz opowiedział się za polskim dyktatem dokumentów⁹³. Sposób dojścia do tego wniosku zakwestionowała I. Sułkowska–Kurasiowa, pisząc: „Osobiście skłonna jestem zgodzić się ze zdaniem autora w tej kwestii, nie wydaje mi się jednak, by świadczyła o tym właśnie intytlacja, gdyż przy umowach międzypaństwowych obie strony muszą honorować używaną przez kontrahenta tytułaturę, w przeciwnym bowiem razie ryzykowalibyśmy niedojście do skutku układu. Moim zdaniem za polską redakcją sformułowań tych dokumentów poza zgodnością ich ogólnego układu i stylizacji poszczególnych partii przemawia jeszcze pojawienie się na dokumencie głównym strony polskiej formuły *datum per manus*. Formuła ta, jak się zdaje, już zanikła w drugiej połowie XV w. w kancelariach zachodnich, zapewne również cegiełek w krzyżackiej. Polska kancelaria królewska tego okresu stosuje ją nadal z reguły na dokumentach tzw. wieczystych w towarzystwie formuły relacyjnej – tylko na aktach o znaczeniu ogólnopaństwowym stosowano ją niekiedy wyjątkowo bez formuły relacyjnej, i tak właśnie użyto ją w traktacie toruńskim”⁹⁴. Natomiast A. Gąsiorowski wysunął przeciwko polskiemu pochodzeniu dyktatu brak analogii pomiędzy areną i datacją stosowanymi w kancelarii królewskiej II połowy XV w.⁹⁵ Zdaniem tego historyka elementy te mają świadczyć o dominującej roli legata papieskiego Rudolfa z Rudesheim i towarzyszących mu notariuszy publicznych w procesie ostatecznego formułowania tekstu i formularza dokumentów pokojowych⁹⁶. Wyeksponowanie wkładu mediatora i notariuszy publicznych na bazie nietypowej arengi i formy określenia daty dziennej: *die vero dominica, decima nona Octobris, hora — —, pontificatus* nie wydaje mi się dostatecznie przekonujące⁹⁷. W praktyce kancelarii królewskiej do ważniejszych dokumentów zwykle układano okolicznościowe arengi⁹⁸. Dlatego nie widzę nic osobliwego w tym, że do zredagowania specjalnej arengi posłużyły słowa legata, wypowiedziane podczas uroczystości zakończenia rokowań⁹⁹, skoro parafrazę słów króla polskiego umieszczono w narracji tego samego dokumen-

⁸⁹ Ibid., s. 91.

⁹⁰ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 136; I. Sułkowska–Kuraś, S. K. Kuczyński, *Na marginesie*, s. 161, 162.

⁹¹ Zob. E. Weise, *Der zweite Thormer Vertrag*, s. 63–65; tenże, *Zur Beurkundung*, s. 160–162.

⁹² M. Grzegorz, *Analiza*, s. 91–93.

⁹³ Ibid., s. 95 n.

⁹⁴ I. Sułkowska–Kuraś, S. K. Kuczyński, *Na marginesie*, s. 161 n. Na nie występowanie formuły *datum per manus* w kancelarii zakonu krzyżackiego słusznie zwrócił uwagę M. Grzegorz, *Dokumenty*, s. 324, przyp. 23.

⁹⁵ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 137 n.

⁹⁶ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 138; tenże, *Formularz*, s. 184.

⁹⁷ Zob. M. Grzegorz, *Dokumenty*, s. 322–325.

⁹⁸ Zob. P. Nowak, *Dokumenty pokoju w Raciążku*, s. 61 n.; tenże, *Niemieckojęzyczne dokumenty*, s. 102. Dalsze przykłady tzw. areng okolicznościowych z dokumentów Władysława Jagiełły zestawia I. Sułkowska–Kurasiowa, *Dokumenty królewskie i ich funkcje w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów 1370–1444*, Warszawa 1977, s. 190 n.

⁹⁹ Na pochodzenie arengi zwrócono po raz pierwszy uwagę w *Zwizzek Pruski*, s. 266.

tu¹⁰⁰. Z kolei zapis datacji, niespotykany w dokumentach królewskich, jest typowy dla dokumentu kościelnego i niekoniecznie trzeba go bezpośrednio łączyć z osobą legata papieskiego, bądź też jego sekretarza, notariusza publicznego Jana Ewig z Attendorn. Zasadnicza różnica w praktyce kancelaryjnej obu układających się stron występuje na samym końcu wszystkich dokumentów, gdzie znajduje się formuła uwierzytelniająca z podpisem mediatora Rudolfa z Rüdesheim, biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego w asyście subskrypcji notarialnych:

— Jana Ewig z Attendorn w Westfalii, kleryka diecezji kolońskiej, sekretarza Rudolfa z Rüdesheim¹⁰¹, ze znakiem notarialnym: na trzech gradusach (zbudowanych z cegiełek) ośmiopłatkowa rozeta zwieńczona małym krzyżykiem. Na pierwszym gradusie napis: *Jo(hannes) Ewich notarius (1, 2, 3, 4, 5, 6)*;

— Stanisława Franke, prawdopodobnie z Rakowic Wielkich na Śląsku lub z Rackwitz w Górnych Łużycach, kleryka diecezji wrocławskiej, pisarza biskupa sambijskiego Mikołaja von Schöneck¹⁰², ze znakiem notarialnym: na dwóch gradusach krzyż wpisany w koło; w środek i w ramiona krzyża wkomponowany monogram: *SFDR*. Na gradusach napis: *Stanislaus Francke |de Rackewitz (2, 3, 4, 5)*;

— Pawła, syna Jana z Jeżowa, kleryka diecezji gnieźnieńskiej, kanclerza biskupa wrocławskiego Jakuba z Sienna¹⁰³, ze znakiem notarialnym: na czterech gradusach pętla przybierająca kształt krzyża¹⁰⁴. Na drugim gradusie monogram: *P(aulus) de G(ezewo) (2)*¹⁰⁵.

Formuły subskrypcyjne legata papieskiego oraz notariuszy w dokumentach II pokoju toruńskiego są ewenementem w późnośredniowiecznych traktatach międzypaństwowych¹⁰⁶. A. Gąsiorowski stwierdził, że „w dokumentach traktatu toruńskiego widzieć trzeba przede wszystkim akty prawne powstałe w wyniku pertraktacji obu układających się stron, a przyobleczone w formy instrumentów notarialnych przez pośredniczącego w układach legata i jego notariuszy”¹⁰⁷. Sądzę, że same formuły subskrypcyjne legata papieskiego i towarzyszących mu notariuszy publicznych nie dają dostatecznych podstaw do twierdzenia o nadaniu tym dokumentom traktatowym charakteru instrumentów notarialnych, ale raczej pełnią funkcję poświadczenia natychmiastowej egzekucji warunków meryto-

¹⁰⁰ Na pochodzenie narracji zwrócono po raz pierwszy uwagę w *Związek Pruski*, s. 266.

¹⁰¹ Por. *Związek Pruski*, s. 113 i przyp. 69 (błędnie jako Jan Ewich de Attendam lub Altendam); M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 709 (błędnie jako Jan Ewich de Altendam); L. Petry, *Das erste Jahr der Breslauer Legation Rudolfs von Rüdesheim 1465/66*, (wyd. 1, 1969), w: tegoż, *Dem Osten zugewandt. Gesammelte Aufsätze zur schlesischen und ostdeutschen Geschichte. Festgabe zum fünfundsiebzigsten Geburtstag* (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, 22), Sigmaringen 1983, s. 270; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 102 n. i dalsze wg indeksu (błędnie jako Jan Ewich v. Attendam); E. Weise, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 61; A. Gąsiorowski, *Formularz*, s. 184 (błędnie jako Jan Ewich de Attendam); P. Nowak, *Pieczenie*, s. 218 i przyp. 19; J. Grabowski, *Źródła do dziejów*, s. 114. Zły odczyt podstawy źródłowej, gdzie zamiast: *Attendam*, ma być: *Attendarn* (tak już *Commune incliti Poloniae regni priuilegium...*, ed. J. Łaski, Cracowie 1506, k. 150r) był powodem wielu błędnych identyfikacji w historiografii polskiej.

¹⁰² Por. *Commune incliti Poloniae regni priuilegium*, k. 150^v (*Stanislaus Franke de Rakowyce*); E. Weise, *Das Urkundenwesen der Bischöfe von Samland*, „*Altpreußische Monatsschrift*” 59, 1922, s. 21, 197 (jako Stanislaus Franke von Rekewitz); *Związek Pruski*, s. 114 i przyp. 70 (z nieodgadnionych Ratkiewicz); M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 709 (błędnie z Ratkiewicz); M. Grzegorz, *Analiza*, s. 103 i dalsze wg indeksu (jako de Rackewitz); E. Weise, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 61; P. Nowak, *Pieczenie*, s. 218 i przyp. 19 (błędnie z Redkowic na Pomorzu Gdańskim).

¹⁰³ Por. A. Gąsiorowski, *Notariusze publiczni w Wielkopolsce schyłku wieków średnich. Katalog admisji w Gnieźnie i w Poznaniu 1420–1500*, Poznań 1993, nr 512, s. 56, gdzie zestawienie źródeł i literatury z przeoczeniem wystąpienia na dokumentach II pokoju toruńskiego, por. *Władztwo Polski w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454–1657). Wybór źródeł*, opr. A. Vetulani, Wrocław 1953, s. 73 i przyp. 182 (błędnie z Geszowej); M. Grzegorz, *Analiza*, s. 93 (tu zły odczyt podstawy źródłowej, gdzie zamiast: *Bezewo*, ma być: *Gezewo*), 103 (błędnie z Beszowej); P. Nowak, *Pieczenie*, s. 218 i przyp. 19. Ostatnio także: K. Skupieński, *Notariat*, s. 138; M. Koczerska, *Zbigniew Olesnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423–1455*, Warszawa 2004, s. 190, 237 i aneks I, nr 225, s. 425 n.

¹⁰⁴ O tej grupie elementów rysunkowych zob. K. Skupieński, *Notariat*, s. 198 z przyp. 2 i 3.

¹⁰⁵ Nieodgadniona dla mnie pozostaje wczesna zamiana liter *J* na *G* w monogramie znaku i kaluzuli notarialnej (*Gezewo*) w porównaniu z wpisem admisyjnym w księdze gnieźnieńskiej w 1440 r., por. A. Gąsiorowski, *Notariusze*, nr 512, s. 56; J. Mitkowski, *Początki klasztoru cystersów w Sulejowie. Studia nad dokumentami, fundacją i rozwojem uposażenia do końca XIII wieku*, Poznań 1949, s. 372, fig. 4 (15 I 1442, Paulus Joannis de Gezewo).

¹⁰⁶ Przykłady występowania, jak i sporządzania dokumentów traktatów międzypaństwowych przez notariuszy publicznych znane są mi jedynie ze stosunków cesarstwa z komunami italskimi w XII w., zob. J. Riedmann, *Die Beurkundung der Verträge Friedrich Barbarossas mit italienischen Städten. Studien zur diplomatischen Form von Vertragsurkunden im 12. Jahrhundert*, Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Phil.–hist. Kl. 291, 1973, 3. Abh., passim.

¹⁰⁷ A. Gąsiorowski, *Nad dokumentami*, s. 138.

rycznych pokoju. Przemawia za tym fakt niezwłocznego wysłania do Rzymu delegacji polsko–krzyżackiej, aby uzyskać zapisaną w traktacie papieską konfirmację pokoju¹⁰⁸, pomimo niedopełnienia podstawowej czynności, tj. ratyfikacji, czyli uroczystej wymiany dokumentów głównych. W ten sposób uległa zatarciu wyraźna różnica w formularzu pomiędzy dokumentem wstępnym a głównym, znanym z traktatów pokojowych polsko(–litewsko)–krzyżackich zawieranych w latach 1411–1435. Moja konkluzja pokrywa się ze zdaniem Sylwiusza Mikuckiego na temat tej grupy dokumentów notarialnych: „W istocie rzeczy mamy tutaj do czynienia z wyraźnym typem dokumentu opieczętowanego, w którym jako znamiona uwierzytelnienia występują obok pieczęci także cechy wierzytelności instrumentu notarialnego”¹⁰⁹.

Aneks

W dodatku podałem rejestry 6 dokumentów, w których rozróżniam: a) wstępne, b) zakwestionowane wstępne strony krzyżackiej, i c) główne. Pomijam natomiast dokumenty o charakterze aneksów oraz osobne oświadczenia o przystąpieniu do traktatu pokojowego¹¹⁰. Krótko sformułowane rejestry nie obejmują dostojników występujących w tzw. liście gwarantów¹¹¹. Na podstawie sześciu inwentarzy z lat 1551–1839, próbowałem ściśle wydatować pozostawione na kartach pergaminowych oryginałów liczne zapiski archiwalne. W toku kwerendy odnalazłem 17 kopii dla regestów 6 dokumentów. Pomiędzy krótkie wyciągi z poszczególnych artykułów pokojowych¹¹². Przy zestawieniu rękopiśmiennych kopii oraz wydań starałem się ustalić podstawę wszędzie tam, gdzie nie była ona zaznaczana. Dzięki temu mogę zaprzeczyć sugestiom K. Górskiego¹¹³, jakoby stare przedruki dokumentów pokoju toruńskiego z XVI–XVIII w. czerpały z nieznanego tekstu, którym mógł być zaginiony tom metryki koronnej z lat 1466–67 lub koncept. Mam nadzieję, że poniższe rejestry staną się podstawą dla postulowanej edycji krytycznej wszystkich dokumentów II pokoju toruńskiego z 1466 r. Warto przy tym dodać, że polsko–krzyżackie traktaty pokojowe i akta procesów z XIV–XVI w. są obecnie kolekcją wpisaną na Listę Krajową programu UNESCO „Pamięć Świata”, która prezentuje najcenniejsze i najważniejsze przykłady dziedzictwa dokumentalnego¹¹⁴.

Zebrany materiał dokumentowy uporządkowano według następującego schematu: 1° miejsce i data wystawienia dokumentu (pisana po polsku i w języku źródła), 2° krótki regest, 3° szczegółowy opis oryginału obejmujący miejsce przechowywania wraz z sygnaturą, wymiary pergaminu (wysokość x szerokość) w milimetrach, stan jego zachowania, zwłaszcza na przestrzeni tekstu, informacje o treści i sygnatury archiwalne z podaniem przybliżonego czasu ich pochodzenia, opis pieczęci, 4° wiadomości o średniowiecznych kopiach, nowożytnych odpisach, regestach z dawnych inwentarzy, 5° literatura wydawnicza: wydania, tłumaczenia, rejestry, 6° związane uwagi.

¹⁰⁸ Por. *Lata wojny trzynastoletniej*, vol. II, s. 237; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 155.

¹⁰⁹ S. Mikucki, *Początki*, s. 22.

¹¹⁰ Zob. *Staatsverträge II*, nr 404–410.

¹¹¹ Akceptuję tutaj najnowsze propozycje w zakresie opracowania regestów dokumentów wyłożone przez J. Piętkę, *Repertorium dokumentów mazowieckich i Mazowska dotyczących z XIII w. — koncepcja edycji, pierwsze problemy*, *Kwart. Hist.* 101, 1994, nr 3, s. 55–64.

¹¹² Zob. ich zestawienie w *Staatsverträge II*, nr 403, s. 263.

¹¹³ *Związek Pruski*, s. LXXIX n.; K. Górski, *Uwagi o traktacie toruńskim*, s. 67. Nb. badacz ten przeoczył ustalenie podstawy źródłowej dla VL I dokonane przez O. Balzera, *Przyczynki do historii źródeł prawa polskiego*, RAU whf 46, 1903, s. 1–151. Z dokonanej ibid. analizy wynika, że przy edycji VL I nie korzystano z zasobu średniowiecznych źródeł rękopiśmiennych. Zob. też *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz, Kraków 1932, XXXIV n.

¹¹⁴ Zob. *Pamięć Polski – Pamięć Świata*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2002, 2 dyski optyczne (CD–ROM) dla systemów MS Windows, z prezentacją multimedialną w polskiej, francuskiej i angielskiej wersji językowej 25 polskich zabytków dziedzictwa piśmienniczego, zaproponowanych do wpisu lub wpisanych już na światową listę tworzoną w ramach programu UNESCO „Memory of the World” — „Pamięć Świata”.

Wykaz skrótów

- 800 Jahre DO — *800 Jahre Deutscher Orden. Ausstellung des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg in Zusammenarbeit mit der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens*, hrsg. v. G. Bott u. U. Arnold, Gütersloh–München 1990
- AKKr — Archiwum Koronne Krakowskie (historyczne)
- AZ — Archiwum Zamojskich (dawniej Biblioteka Ordynacji Zamojskiej) w AGAD, Oddział III
- CDRP IV — *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae (...)*, ed. M. Dogiel, t. IV, Vilnae 1764
- Dokumenty 1422 — *Dokumenty strony polsko–litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 roku*, wyd. P. Nowak i P. Pokora, Poznań 2004
- DOZA — Deutschordenszentralarchiv w Wiedniu
- GStA PK, XX. HA StA Kbg. — Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz w Berlinie–Dahlem, XX. Hauptabteilung: (historyczne) Staatsarchiv Königsberg
- JH II — *Regesta historico–diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198–1525*, bearb. v. E. Joachim, hrsg. v. W. Hubatsch, p. II: *Regesten der Pergament–Urkunden (...)*, Göttingen 1948
- OBA — Ordensbriefarchiv w GStA PK, XX. HA StA Kbg.
- OF — Ordensfolianten w GStA PK, XX. HA StA Kbg.
- ML — Zbiór tzw. Metryki Litewskiej w AGAD, Oddział I
- PU — Pergamenturkunden w GStA PK, XX. HA StA Kbg.
- Staatsverträge I² II — *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, hrsg. v. E. Weise, Bd. I (1398–1437), Königsberg 1939; wyd. 2, Marburg 1970; Bd. II (1438–1467), Marburg 1955
- Zbiór dok. perg. — Zbiór dokumentów pergaminowych w AGAD, Oddział I
- Związek Pruski — *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce. Zbiór tekstów źródłowych*, red. K. Górski, Poznań 1949

Pozostałe skróty według spisu skrótów przyjętych w „Studiach Źródłoznawczych”.

Regesty dokumentów

A. Dokumenty wstępne

1

Toruń, 19 października 1466
*Actum et datum in Thorun,
 die Solis, decima nona octobris,
 anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto*

Kazimierz [Jagiellończyk] król polski i wielki książę litewski, książęta mazowieccy Konrad [III], Kazimierz [III], Bolesław [V] i Janusz [II], książę [wołogosko–]śląpski Henryk [recte: Eryk II], biskup warmiński Paweł Legendorf wraz z kapitułą oraz wojewoda mołdawski Stefan [IV] za pośrednictwem mediatora Rudolfa z Rüdesheim biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego zawierają pokój z wielkim mistrzem Ludwikiem von Erlichshausen i zakonem krzyżackim w Prusach.

Or.: Berlin–Dahlem, GStA PK, XX. HA StA Kbg., PU, Schieblade 68, nr 7. Dokument w formie składki złożonej z 4 bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących 8 kart pergaminowych o wymiarach 515 x 331 mm, z plamami wilgoci, pismo miejscami zatarte, zwłaszcza na k. 2^r; dziurka (defekt pergaminu) na k. 1 (ze śladami cerowania), 5, 7; karty 1^{r-v}, 6^v, 7^{r-v}, 8^{r-v} są wolne. Formuła uwierzy-

telniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 6^r. Znak notarialny Jana Ewig z Attendorn na k. 6^r. Informacje o treści i sygnatury archiwalne na k. 8v: *Registrirt, collacionirt* (współczesna Or.); *Der ewige Vortrag mit H[e]r Ludwig von Erlichshausen im Jar 1466 aufgericht* (XVI w.); 21 [cyfry zapisane czerwonym kolorem]; pieczęć: *Staatsarchiv Königsberg. Urkunden Schiebl. 68 Nr. 7* (I ćwierć XX w.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskami 20 pieczęci, zawieszonymi wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na sznurach kręconych z nici jedwabnych w miskach z wosku naturalnego, przy czym od siódmej pieczęci zostały przywieszane po dwie pieczęcie na jednym sznurze. Pieczęcie odcisnięte są w wosku czerwonym (pieczęcie 1–6) i w wosku naturalnym (pieczęcie 7–20), zob. P. Nowak, *Pieczęcie*, s. 219–228.

Kop.: 1. Berlin–Dahlem, GStA PK, XX. HA StA Kbg., OF 24b (z 1501–1507 r.), s. 6–40 (wg Or. z przeglądem treści w 54 artykułach na s. 41–53); 2. Ibid., OBA nr 16061 (z I ćwierci XVI w.), k. 9^r–26^r (wg Kop. 1, z przeglądem treści w 54 artykułach na k. 26^v–32^v); 3. Ibid., OBA nr 16061 (z I poł. XVI w.), k. 33^r–48^r (wg Or.); 4. Ibid., PU, Schieblade 68, nr 8, w or. potwierdzeniu biskupa warmińskiego Jana Dantyszka z daty: Lidzbark Warmiński, 3 czerwca 1548; 5. Ibid., OBA nr 16061 (z II poł. XVI w.), k. 151^r–160^v (wg Kop. 4, niekompletna); 6. Ibid., OBA nr 16061 (z XVI w.), k. 50^r–72^v (wg Or., bez formuły uwierzytelniającej legata i subskrypcji notarialnej); 7. Ibid., OBA nr 16061 (z XVII w.), k. 74^r–86^v (wg Kop. 5, bez formuły uwierzytelniającej legata i subskrypcji notarialnej).

Odpis: Kraków, BCzart., rkps 20 IV (Teki Naruszewicza), nr 33, s. 169–201 (wg Wyd. 6).

Tłum. niem.: 1. Wien, DOZA, Abt. Preussen, Karton 393/3 (współczesne Or.), k. 244^r–266^r; 2. Berlin–Dahlem, GStA PK, XX. HA StA Kbg., OBA nr 16061 (z ok. 1570 r.), k. 97^r–123^v.

Fot. Or.: 1. *Die Hanse und der Deutsche Orden. Eine Ausstellung der Stiftung Preußischer Kulturbesitz aus den Beständen des Staatsarchivs Königsberg (Staatliches Archivlager Göttingen)*, Göttingen 1966, Abb. 4 przed s. 25 (pierwsza strona tekstu z pieczęciami); 2. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 75, il. 2 (pierwsza strona tekstu); 3. Ibid., s. 94, il. 4 (ostatnia strona tekstu); 4. *Unter Kreuz und Adler. Der Deutsche Orden im Mittelalter. Katalog der Ausstellung des Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz anlässlich des 800jährigen Bestehens des Deutschen Ordens*, hrsg. v. F. Benninghoven, Berlin 1990, s. 178 (pierwsza strona tekstu z pieczęciami w kolorze).

Wyd.: 1. *Privilegia der Stände deß Hertzogthumbs Preussen (...) auff verordnung der Herren königlichen Commissarien nach Inhalt deß anno 1612 Recesses den Ständen in den Druck gefertiget*, Brunsbergae 1616, k. 20^r–27^r (wg Or., z podobizną znaku notarialnego Jana Ewig z Attendorn); 2. [J. P. v. Ludewig], *Vertheidigtes Preußen*, Mergentheim 1703, Beilage, nr 5, s. 30–56 (wg Wyd. 1); 3. *Das teutsche Reichsarchiv (...)*, ed. J. Ch. Lünig, t. XVI: *Spicilegium ecclesiasticum* I, 2, Leipzig 1716, Cap. III: *Vom Teutschen und Johanniterorden*, s. 28–38, nr 42 (wg Wyd. 1); 4. *Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve, de neutralité, de commerce, d'échange (...) avec les capitulations imperiales et royales (...) les droits et les intérêts des princes et états de l'Europe (...)*, ed. J. Dumont, baron de Carlsroon, t. III/1, Amsterdam, La Haye 1726, nr 258, s. 348–354 (wg Wyd. 3); 5. *Leges, statuta, constitutiones, privilegia Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithvaniae (...)*, [ed. S. Konarski i in.], t. I, Varsavie 1732, s. 202–221 (kontaminacja Wyd. 1 z *Commune incliti Poloniae regni priuilegium*, k. 142^r–150^v); 6. CDRP IV, nr 122, s. 163–174 (wg Or., pod błędną datą 16 października 1466); 7. Ch. G. v. Ziegenhorn, *Staatsrecht der Herzogthümer Curland und Semgallen*, Königsberg 1772, Beilage, s. 16, nr 21 (wg Wyd. 6, ekscerpt); 8. [M. E. v. Schlieffen], *Nachricht von einigen Häusern des Geschlechts der von Schlieffen oder Schlieben vor Alters Sliwin oder Sliwingen*, [Bd. I], Cassel 1784, Beilage, nr 41, s. 58–59 (wg Wyd. 6, ekscerpt); 9. L. v. Baczeko, *Geschichte Preußens*, Bd. 4, Königsberg 1795, s. 145–154, Beilage 1 (wg Wyd. 6, ekscerpowany); 10. R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, Th. 2: *Urkundenbuch*, Königsberg 1858, nr 61, s. 68–69 (wg Or., ekscerpt wraz z tłum. niem. wg kroniki zakonnej z XVI w.); 11. VL I, s. 92–101 (wg Wyd. 5); 12. Staatsverträge II, nr 403, s. 262–288 (wg Or.).

Reg.: 1. *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, hrsg. v. M. Toppfen, Bd. V (Acten der Ständetage Ost- und Westpreussens, 5), Leipzig 1886 (przedruk Aalen

1973), nr 70, s. 196; 2. JH II, nr 3120 (wg Or.); 3. *Die Hanse*, nr 37, s. 28–29 (wg Or.); 4. *Unter Kreuz und Adler*, nr G 29 (wg Or.).

2

Toruń, 19 października 1466
Actum et datum in Thorun,
anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto
indicione quarta decima, die vero dominica, decima nona mensis octobris, hora terciarum de
mane vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli
divina providencia pape secundi, anno eius tercio

Ludwik von Erlichshausen wielki mistrz wraz z dostojnikami Zakonu w Prusach za pośrednictwem mediatora Rudolfa z Rüdesheim biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego zawiera pokój ze stroną polsko–litewską i jej sprzymierzeńcami.

Or.: Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1144. Dokument w formie składki złożonej z 6 bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących 12 kart pergaminowych o wymiarach 328 x 256 mm, zniszczony, z plamami pleśni, podarty, pismo miejscami nieczytelne; dziurki na k. 1, 7, 12; karty 1^{r-v}, 11^v, 12^{r-v} są wolne. Formuła uwierzytelniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 10^r. Znaki notarialne: 1. Jana Ewig z Attendorn na k. 10^v; 2. Stanisława Franke z Rakowic na k. 10^v; 3. Pawła syna Jana z Jezowa na k. 11r. Informacje o treści i sygn. archiwalne na k. 1^r: *Revisum 1737*; k. 12^v: *Conditiones pacis perpetuae in terris Prussiae ultimo factae 1466. Prussiae, Revisum 1730, N° 365* [cyfry zapisane dwukrotnie różnym atramentem, raz przekreślone], *N° 209* [cyfry przekreślone] (1730 r.); *N° 205* (1830–1840 r., wg inwentarza AKKr z 1613 r.); *1466. Apud Janussonis in Statutas cf. 863* (XIX w.); *785^a/691* (ok. 1897–1909 r., prawdopodobnie ręką Atanazego Dziarskiego); na nalepce: *M.Ю. / ВАРШАВСКИЙ ГЛАВНЫЙ АРХИВЪ ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ / Заль IV. Шкафъ 2, Полка 4, № 1144* (ok. 1897–1909 r.). Poza tym na każdej karcie małe pieczętki: *AGAD Warszawa* (2002/03 r.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskami trzech pieczęci, zawieszonymi wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na sznurze i tasiemkach jedwabnych w miskach z wosku naturalnego. Równolegle do grzbietu składki występuje ponadto pięć otworów po nieistniejących sznurach/tasiemkach, na których były zawieszone pieczęcie. Pierwotnie dokument był opatrzony ośmioma pieczęciami.

Pieczęcie: 1. Rudolfa z Rüdesheim, na sznurze fioletowym odcisk w wosku czerwonym (Ø 30 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 108–109, nr 2 (z błędami) i fot. nr 1 na tabl. I, s. 225; P. Nowak, *Pieczęcie*, s. 221; 2.–6. Otwory po nieistniejących sznurach/tasiemkach, na których były zawieszone pieczęcie; 7. Henryka Reuss von Plauen, na tasiemce zielonej odcisk w wosku naturalnym (Ø 30 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 138, nr 17 i fot. nr 73 na tabl. XXIV, s. 248; 8. tzw. bulla zakonu krzyżackiego, na tasiemce czarno–biało–niebiesko–czerwonej dwustronny odcisk w wosku naturalnym (Ø 37 mm, grubość 20 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 133–134, nr 1 i fot. nr 59a, b na tabl. XVIII, s. 242; R. K[ahsnitz], w: *800 Jahre DO*, s. 375, nr VI.3.8 (z fot.).

Kop.: 1. Kraków, BCzart., rkps 1310 IV (kodeks Sędziwoja z Czechla z XV w.), s. 572–579 (kontaminacja z dokumentem wstępnym strony polskiej, zob. wyżej, nr 1, ekscerpowana); 2. Berlin–Dahlem, GStA PK, XX. HA StA Kbg., OBA nr 16061, k. 133r146r (współczesna Or., bez formuły uwierzytelniającej legata i subskrypcji notarialnych [sygiel B w Staatsverträge II, nr 403]); 3. Ibid., OBA nr 16061, k. 1r7r (współczesna Or., niekompletna [sygiel B1 w Staatsverträge II, nr 403]); 4. Schwerin, Landeshauptarchiv, 1.10–1 Außermecklenburgische Staatsverträge, Polen, nr 1 (inflancki kopiariusz zakonu krzyżackiego z końca XV w.), k. 33^r–43^r (wg niezidentyfikowanej Kop., z tłum. niem. dyspozycji na k. 46^r–55^v); 5. Wien, DOZA, Abt. Preussen, Kart. 393/3 (z XVI w.), k. 222^r–242^r (wg niezidentyfikowanej Kop.); 6. Ibid, Abt. Preussen, Kart. 407/15 (z XVI w.), k. 136^r–150^v (wg niezidentyfikowanej Kop.).

Reg.: 1. z 1730 r.: Warszawa, AGAD, tzw. ML dz. VIII, nr 5 (inwentarz AKKr), k. 105r, poz. 365 działu *Ducatus Prussiae*; 2. z 1839 r.: ibid., AZ, sygn. 3158 ([W. Hubert], *Chronologiczny spis dyplo-*

matów oryginalnych... znajdujących się w Metryce Sekretnej Głównego Archiwum Królestwa...), s. 116, nr 691.

Wyd.: 1. *Commune incliti Poloniae regni priuilegium*, k. 142^r–150^v (wg Or.); 2. *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia (...)*, ed. J. Przyłuski, Szczucin–Cracoviae [1551]–1553, s. 724–740 (wg Wyd. 1); 3. *Polonicae historiae corpus (...)*, ed. J. Pistorius, t. 1, Basilea 1582, s. 197–207 (wg Wyd. 2); 3. *Statuta, prawa i konstytucje koronne łacińskie i polskie z Statutów Łaskiego i Herborta i z konstytucji koronnych zebrane (...)*, ed. J. Januszowski, Kraków 1600, s. 863–888 (wg Wyd. 2).

Wyd. reg.: K. Wieser, *Nordosteuropa und der Deutschen Orden. Kurzregesten*, Bd. I (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 17), Bad Godesberg 1960, nr 108 (wg Kop. 5, 6).

Tłum. polskie: 1. *Statuta i przywileje koronne z łacińskiego języka na polskie przełożone (...)*, wyd. J. Herbut, Kraków 1570, s. 717–738 (wg Wyd. 1); 2. *Statuta i metryka przywilejów koronnych, językiem polskim spisane (...)*, wyd. S. Sarnicki, w Krakowie 1594, s. 1085–1108 (wg Tłum. 1); 3. *Statuta, prawa i konstytucje koronne*, s. 863–888 (wg Tłum. 1); 4. *Władztwo Polski*, s. 43–73 (wg Tłum. 2, eks-cerpowane, ze zmodernizowaną pisownią nazw miejscowych).

Uw.: Dokument ingrosowany przez kancelarię królewską. Najlepszy opis Kop. 1 daje J. Wiesiołowski, *Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV wieku*, Wrocław 1967, s. 112 n. Natomiast najnowszy opis mało precyzyjnie i z nieaktualną już paginacją informuje: „pag. 571–578 traktat pokojowy Polski z Zakonem Krzyżackim”, zob. W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, RAU whf 99, Kraków 2003, s. 46. Nową paginację kodeksu Sędziwoja z Czechla (BCzart., rkps 1310 IV) wprowadził Paweł Prokop w 1998 r. w trakcie jego opracowania na potrzeby niepublikowanego jeszcze Katalogu średniowiecznych rękopisów Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie. O Kop. 2 zob. K. Neitmann, *Ein mutmaßliches Kopiar des livländischen Deutschen Ordens aus dem späten 15. Jahrhundert im Mecklenburgischen Landeshauptarchiv*, „Preußenland” 33, 1995, s. 8–20, zwł. s. 14 n. (pod wcześniejszą sygnaturą: Urkunden/Verschiedene Urkunden/Verträge auswärtiger Staaten unter sich Polen, nr 1). Pisemnych informacji o Kop. 4 udzieliła mi uprzejmie Pani dr Elsbeth Andre (LHAS Schwerin).

B. Zakwestionowane dokumenty wstępne strony krzyżackiej

3

Toruń, 19 października 1466

Actum et datum in Thorun,

die dominica, decima nona mensis octobris, hora terciarum de mane vel quasi, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexta, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli divina providencia pape secundi, anno eius tercio

Ludwik von Erlichshausen wielki mistrz wraz z dostojnikami Zakonu w Prusach za pośrednictwem mediatora Rudolfa z Rüdesheim biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego zawiera pokój ze stroną polsko-litewską i jej sprzymierzeńcami.

Or.: Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1141. Dokument w formie składki złożonej z trzech bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących sześć kart pergaminowych o wymiarach 462 x 320 mm, pomarszczony, z plamami wilgoci, poprzecierany i podarty na złożeniu; trzy dziurki na k. 2; karty 1^{r-v}, 6^{r-v} są wolne; na k. 2^r brak inicjalnego *I*. Formuła uwierzytelniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 5^r. Znaki notarialne: 1. Jana Ewig z Attendorn na k. 5^r; 2. Stanisława Franke z Rakowic na k. 5^r; 3. Pawła syna Jana z Jezowa na k. 5^v (zaczęty i niedokończony). Informacje o treści i sygn. archiwalne na k. 1^r: 784^a/693 (ok. 1897–1909 r., prawdopodobnie ręką Atanazego Dziarskiego); na nalepce: *М.Ю. / ВАШИЛВСКІЙ ГЛАВНІЙ АРХИВЪ ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ / Залъ IV. Шкафъ 2, Полка 4, № 1141* (ok. 1897–1909 r.); k. 6^v: *Sedatio controversiarum [et conditiones pacis perpetuae] dopisane w 1730 r. inter serenissimum olim Kazimirum regem et magistros ordinemque Prussie. 1466° [cyfry dopisane w 1730 r.] (1551 r.); In Thorn 19 octobris cum Ludovico de Erlichshausen, Prussiae, Revisum 1730, N° 364 [cyfry zapisane dwukrotnie, raz przekreślone], N° 210*

[przekreślone] (1730 r.); N° 207 (1830–1840 r., wg inwentarza AKKr z 1613 r.). Poza tym na każdej karcie mała pieczętka: *AGAD Warszawa* (2002/03 r.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskiem jednej pieczęci, zawieszanej wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na sznurze kręconym z nici jedwabnych. Równolegle do grzbietu składki występują ponadto trzy otwory po nieistniejących sznurach, na których były zawieszone pieczęcie. Pierwotnie dokument był opatrzony trzema pieczęciami (wymienia je formuła notarialna Stanisława Franke z Rakowic).

Pieczęcie: **1.** Dwa otwory po nieistniejącym sznurze, na którym była zawieszona pieczęć Rudolfa z Rüdesheim, por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 108–109, nr 2 (z błędami) i fot. nr 1 na tabl. I, s. 225; P. Nowak, *Pieczęcie*, s. 221; **2.** Otwór po nieistniejącym czarno-białym sznurze jedwabnym, na którym była zawieszona urzędowa pieczęć wielkich mistrzów z pieczęcią sekretną jako *contrasigillum*, por. B. Schmid, *Die Siegel des Deutschen Ordens in Preußen*, [cz. II], „Altpreußische Forschungen” 15, 1938, s. 65 i fot. 6 na tabl. 6, s. 66–67 i fot. 2 na tabl. 9 (*contrasigillum*); *Związek Pruski*, nr 17, s. 84; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 134–135, nr 3 i fot. nr 61a, b na tabl. XIX, s. 243; **3.** tzw. bulla zakonu krzyżackiego, na sznurze jedwabnym czarno-białym dwustronny odcisk w wosku naturalnym, silnie zatarta (Ø 37 mm, grubość 20 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 133–134, nr 1 i fot. nr 59a, b na tabl. XVIII, s. 242; R. K[ahsnitz], w: 800 Jahre DO, s. 375, nr VI.3.8 (z fot.).

Reg.: **1.** z 1730 r.: Warszawa, AGAD, tzw. ML dz. VIII, nr 5 (jw.), k. 105r, poz. 364 działu *Ducatus Prussiae*; **2.** z 1839 r.: *ibid.*, AZ, sygn. 3158 ([W. Hubert], *Chronologiczny spis dyplomatów oryginalnych... znajdujących się w Metryce Sekretnej Głównego Archiwum Królestwa...*), s. 117, nr 693.

Wyd.: *Związek Pruski*, nr 17, s. 204–232 (wg Or.).

Tłum. polskie: *ibid.*, nr 17, s. 84–114.

4

Toruń, 19 października 1466

Actum et datum in Thorun,

anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto,

indictione quarta decima, die vero dominica, decima nona mensis octobris, hora terciarum de mane vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli divina providencia pape secundi, anno eius tercio

Ludwik von Erlichshausen jw.

Or.: Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1145. Dokument w formie składki złożonej z trzech bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących sześć kart pergaminowych o wymiarach 446 x 300 mm, z drobnymi dziurkami (korniki) na k. 1, 2, 6; k. 6^v jest wolna. Formuła uwierzytelniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 5^v. Znaki notarialne: **1.** Jana Ewig z Attendorn na k. 6^r; **2.** Stanisława Franke z Rakowic na k. 6^r. Informacje o treści i sygn. archiwalne na k. 6^v: *Pax torunensis inter Cazimirum regem et Ludovicum magistrum per Rudolphum episcopum Lavantinum confecta sub titulo magistri etc.* (1551 r.); *Revisum Prussiae 148* [przekreślone], N° 209 (1730 r.); 785^b/692 (ok. 1897–1909 r., prawdopodobnie ręką Atanazego Dziarskiego); na nalepcie: *М.Ю. / ВАРШАВСКИЙ ГЛАВНЫЙ АРХИВЪ ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ / Залъ IV. Шкафъ 2, Полка 4, № 1145* (ok. 1897–1909 r.). Poza tym na każdej karcie mała pieczętka: *AGAD Warszawa* (2002/03 r.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskami trzech pieczęci, zawieszonymi wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na tasiemce jedwabnej w miskach z wosku naturalnego. Ponadto występuje siedem otworów po nieistniejących sznurach/tasiemkach, na których były zawieszone pieczęcie. Obecnie w zbiorze pieczęci luźnych z dokumentów nr 1140–1148 (złożonych do dużej koperty 7 V 1968 r.) pozostały jedynie dwie puste koperty, które archiwista Antoni Rybarski opatrzył sygnaturą dokumentu nr 1145 z dodaniem, że pieczęć „odpadła od dokumentu w toku opracowywania go w Urzędzie Archiwalnym na Okrąg Warszawski (Archivamt f. d. Distrikt Warschau), 2 X [19]41”. O pieczęciach w tych kopertach niegdyś się znajdujących informuje E. Weise: „Das eine ist das persönliche Siegel des Hochmeisters Ludwik von Erlichshausen, nicht das große Hochmeistersiegel, das an-

dere das Amtssiegel des obersten Spittlers” (E. Weise †, *Die Beurkundung*, s. 162; zob. też tenże, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 64). Najstarszy inwentarz AKKr z 1551 r. (zob. niżej) podaje, że dokument opatrzony był wówczas 10 pieczęciami.

Pieczęcie: **1.** Dwa otwory po nieistniejącym sznurze, na którym zapewne była zawieszona pieczęć Rudolfa z Rüdesheim, por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 108–109, nr 2 (z błędami) i fot. nr 1 na tabl. I, s. 225; P. Nowak, *Pieczęcie*, s. 221; **2.** Otwór po nieistniejącym sznurze, na którym zapewne była zawieszona osobista pieczęć sekretna wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen, por. B. Schmid, *Die Siegel*, s. 72–73 i fot. 16, nr 1 na tabl. 12; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 135, nr 5 i fot. nr 63 na tabl. XIX, s. 243; **3.** Otwór po nieistniejącym sznurze, na którym zapewne była zawieszona urzędowa pieczęć wielkiego szpitalnika, por. R. v. Toll, J. Sachssendahl, *Siegel und Münzen der weltlichen und geistlichen Gebietiger über Liv-, Est- und Curland bis zum Jahre 1561 nebst Siegeln einheimischer Geschlechter* (Est- und Livländische Brieflade, 4), Reval 1887, s. 13 i Taf. 6, 6; M. Grzegorz, *Analiza*, s. 134, nr 2 i fot. nr 60 na tabl. XVIII, s. 242; **4.–7.** Otwory po nieistniejących sznurach/tasiemkach, na których były zawieszone pieczęcie; **8.** Filipa Weissel, na tasiemce zielonej odcisk w wosku naturalnym (Ø 25 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 144, nr 38 (z błędami) i fot. nr 93 na tabl. XXVII, s. 251; **9.** Jana Thiemen, na tasiemce zielonej odcisk w wosku naturalnym (25 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 144, nr 36 i fot. nr 91 na tabl. XXVII, s. 251; **10.** Miasta Lipnika, na tasiemce zielonej odcisk w wosku naturalnym (Ø 31 mm), por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 137, nr 12 i fot. nr 68a na tabl. XXII, s. 246.

Kop.: Kraków, BCzart., rkps 3605 II, s. 331–357 (współczesna Or., bez subskrypcji notarialnych).

Reg.: **1.** z 1551 r.: Wrocław, BOss., rkps 134/II (inwentarz AKKr), k. 127^v–128^v, dział *Prussia pro Regno*; **2.** z 1569/1570 r.: Warszawa, AGAD, AZ, sygn. 30 (inwentarz AKKr), s. 553 pod nr 198 działu *Litterae Prussiae* (brulion), s. 591, dział *Palatinatus Culmensis* (brulion), s. 597, dział *Terrae Regiomontanae* (brulion); **3.** z 1582–1584 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 14 (inwentarz AKKr), k. 44^{r-v}; **4.** z 1613 r.: ibid., Varia oddz. I, sygn. 57 (jw.), k. 49^{r-v}, poz. 205 działu *Litterae Ducatus Prussiae*; **5.** z 1682 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 6 (jw.), k. 78^v–79^r, dział *Ducatus Prussiae* (pod błędną datą 18 października 1466); **6.** z 1730 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 5 (jw.), k. 90^{r-v}, poz. 209 działu *Ducatus Prussiae*; **7.** z 1839 r.: ibid., AZ, sygn. 3158 ([W. Hubert], *Chronologiczny spis dyplomatów oryginalnych... znajdujących się w Metryce Sekretnej Głównego Archiwum Królestwa...*), s. 116–117, nr 692.

Wyd. reg.: *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum (...) in Archivo Regni in Arce Cracoviensi continentur (...) anno Domini MDCLXXXII*, [ed. E. Rykaczewski], Lutetiae Parisiorum, Berolini et Posnaniae 1862, s. 90–91 (wg Or.).

C. Dokumenty główne

5

Toruń, 19 października 1466

Actum et datum in Thorun,

anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto,

indictione quarta decima, die vero dominica, decima nona mensis octobris, hora terciarum de

mane vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli

divina providencia pape secundi, anno eius tercio

Ludwik von Erlichshausen wielki mistrz wraz z dostojnikami Zakonu w Prusach za pośrednictwem mediatora Rudolfa z Rüdesheim biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego zawiera pokój ze stroną polsko-litewską i jej sprzymierzeńcami.

Or.: Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1143. Dokument w formie składki złożonej z trzech bifoliów, przelamanych w połowie i tworzących sześć kart pergaminowych o wymiarach 442 x 296 mm, dobrze zachowany; dziurki na k. 8; karty 1^{r-v}, 6^{r-v} są wolne; na k. 2^r brak inicjalnego *I*. Formuła uwierzytelniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 5^v. Znaki notarialne: **1.** Jana Ewig z Attendorn na k. 5^v; **2.** Stanisława Franke z Rakowic na k. 5^v. Informacje o treści i sygn. archiwalne

na k. 1^r: *Pacis torunensis inter Casimirum regem et Ludovicum magistrum Prussiae originales litterae a Rudolfo episcopo Lavantino legato apostolico et pacificatore subscriptae Torunia 1466* (1551 r.); N° 202 [przekreślone] (1569 r.); N° 209, *Prussiae N° 97, Revisum 1730* (1730 r.); k. 6^v: z kartonu 54 (I połowa XIX w.), 54 (I połowa XIX w.); *P[udło]* 58 (I poł. XIX w.); 785/690 (ok. 1897–1909 r., prawdopodobnie ręką Atanazego Dziarskiego); na nalepce: *М.Ю. / ВАРШАВСКИЙ ГЛАВНЫЙ АРХИВЪ ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ / Залъ IV. Шкафъ 2, Полка 4, № 1143* (ok. 1897–1909 r.). Poza tym na każdej karcie mała pieczętka: *AGAD Warszawa* (2002/03 r.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskami 54 pieczęci, zawieszonymi wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na różnokolorowych sznurach jedwabnych w miskach z wosku naturalnego. Ponadto występuje 10 otworów po nieistniejących sznurach, na których były zawieszone pieczęcie. Jedna z nich została oderwana wraz ze sznurem czarno-białym (por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 147, nr 50 i fot. nr 105 na tabl. XXIX, s. 253) w trakcie liczenia pieczęci do niniejszego artykułu w marcu 2005 r. W zbiorze pieczęci luźnych z dokumentów nr 1140–1148 (złożonych do dużej koperty 7 V 1968 r.) znajdują się dwie dalsze pieczęcie, por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 148, nr 58 i fot. nr 113 na tabl. XXXI, s. 255, oraz s. 149, nr 66 (bez fot.). Obecnie nie można ich pewnie przyporządkować konkretnym kopertom, które archiwista Antoni Rybarski opatrzył sygnaturą dokumentu nr 1143 (6 kopert), z ewentualnym dodaniem, że „pieczęć odpadła od dokumentu, gdy był wysłany na wystawę w Krakowie (20 X–8 XI 1940)” (2 koperty), albo, że „odpadła od dokumentu w toku opracowywania go w Urzędzie Archiwalnym na Okrąg Warszawski (Archivamt f. d. Distrikt Warschau)” (3 koperty). Pieczęcie odcisnięte są w wosku czerwonym (jedna pieczęć) i w wosku naturalnym (56 pieczęci). Por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 132–151 (z błędami) i fot. na tabl. XVIII–XXXII, s. 242–256, z korektami E. Weisego, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 66–68; tenże, *Die Beurkundung*, s. 162 n. Najstarsze inwentarze AKKr z 1551 i 1569/1570 r. (zob. niżej) zgodnie podają, że dokument opatrzony był wówczas 65 pieczęciami.

Kop.: 1. Halle/Saale, Martin–Luther–Universität Halle–Wittenberg, Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen–Anhalt, Stolberg–Wernigerode Za 89, k. 110^v–118^v (współczesna Or.); **2.** Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1146, w or. potwierdzeniu notarialnym kardynała, arcybiskupa gnieźnieńskiego Fryderyka Jagiellończyka i biskupa Cagli Gaspara Golfusa z daty: Kraków, 14 stycznia 1500; **3.** Kraków, BCzart., perg. nr 663 (vol. VIII/2), w or. potwierdzeniu notarialnym kardynała i legata papieskiego Piotra z daty: Buda, 18 maja 1501.

Reg.: 1. z 1551 r.: Wrocław, BOss., rkps 134/II (inwentarz AKKr), k. 129r, dział *Prussia pro Regno*; **2.** z 1569/1570 r.: Warszawa, AGAD, AZ, sygn. 30 (inwentarz AKKr), s. 554 pod nr 199 działu *Litterae Prussiae* (brulion), s. 591, dział *Palatinatus Culmensis* (brulion), s. 597, dział *Terrae Regiomontanae* (brulion); **3.** z 1582–1584 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 14 (jw.), k. 44^v; **4.** z 1613 r.: ibid., Varia oddz. I, sygn. 57 (jw.), k. 49^v, poz. 207 działu *Litterae Ducatus Prussiae*; **5.** z 1682 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 6 (jw.), k. 79^r, dział *Ducatus Prussiae* (pod błędną datą 18 października 1466); **6.** z 1730 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 5 (jw.), k. 90^{r-v}, poz. 209 działu *Ducatus Prussiae*; **7.** z 1839 r.: ibid., AZ, sygn. 3158 ([W. Hubert], *Chronologiczny spis dyplomatów oryginalnych... znajdujących się w Metryce Sekretnej Głównego Archiwum Królestwa...*), s. 116, nr 690.

Fot. Or. (wybór): **1.** M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna*, s. 705 (zewnątrzna karta z pieczęciami); **2.** Ibid., s. 707 (pierwsza strona tekstu); **3.** M. Grzegorz, *Analiza*, s. 89, il. 3 (pierwsza strona tekstu); **4.** *Historia Pomorza*, t. I, cz. 1, red. G. Labuda, wyd. 2, Poznań 1972, s. 742, il. 259 (pierwsza strona tekstu); **5.** 800 Jahre DO, s. 131, nr II.8.14. (widok ogólny dokumentu z pieczęciami); **6.** *Archiwa polskie*, red. K. Kozłowski, Warszawa–Szczecin 1998, s. 85 (widok ogólny dokumentu z pieczęciami); **7.** *Archiwa polskie i ich zbiory*, red. tenże, Warszawa–Szczecin 2000, s. 83 (widok ogólny dokumentu z pieczęciami).

Wyd.: 1. Staatsvertrge II, nr 403, s. 262–288 (wg Or., z błędami); **2.** M. Grzegorz, *Analiza*, s. 166–219 (wg Or., z błędami).

Tłum. niemieckie: E. Weise, *Der zweite Thorner Vertrag*, s. 9–33.

Wyd. reg.: 1. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich*, cz. I, nr 723, s. 315–316 (wg Kop. 4); **2.** M. B[iskup], w: 800 Jahre DO, s. 131–132, nr II.8.14. (wg Or.).

Uw.: O Kop. 1 zob. A. Blaschka, *Monumentum Thorunense*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin–Luther–Universität Halle–Wittenberg”, Gesellschafts– und Sprachwissenschaftliche Reihe 7, 1957/58, s. 715–726; tenże, *Konrad Gesselens Kopie des Zweiten Thorner Friedensvertrages*, ibid. 8, 1958/59, s. 675–681 (z zestawieniem odmianek Kop. 1 z Wyd. 1); nb. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 169, błędnie pisze o nieurzędowych kopiach (sic!), sporządzonych na podstawie dokumentów AGAD, nr 1145 i 1143. Pisemnych informacji o Kop. 1 udzieliła mi uprzejmie Pani Marie–Christine Henning (ULB Halle).

6

Toruń, 19 października 1466

Actum in Thorun,

anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto,

indicione quarta decima, die vero dominica, decima nona mensis octobris, hora terciarum vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Pauli divina providencia pape secundi, anno tercio

Kazimierz [Jagiellończyk] król polski i wielki książę litewski, książęta mazowieccy Konrad [III], Kazimierz [III], Bolesław [V] i Janusz [II], książę [wołogosko–]słupski Henryk [recte: Eryk II], biskup warmiński Paweł Legendorf wraz z kapitułą oraz wojewoda mołdawski Stefan [IV] za pośrednictwem mediatora Rudolfa z Rüdesheim biskupa lawantyńskiego i legata papieskiego zawierają pokój z wielkim mistrzem Ludwikiem von Erlichshausen i zakonem krzyżackim w Prusach.

Or.: Warszawa, AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1140. Dokument w formie składki złożonej z czterech bifoliów, przełamanych w połowie i tworzących osiem kart pergaminowych o wymiarach 522 x 340 mm, dobrze zachowany; dziurki na k. 1, 5, 6; karty 1^{r-v}, 7^{r-v}, 8^{r-v} są wolne. Formuła uwierzytelniająca Rudolfa z Rüdesheim i jego podpis na k. 6^v. Znak notarialny Jana Ewig z Attendorn na k. 6^v. Informacje o treści i sygn. archiwalne na k. 1^r: *Pax torunensis inter Casimirum et Cruciferos. 1466* (1551 r.); N° 209 [cyfry przekreślone], 210. [dopisane później inną ręką], *Pruss(iae) N° 98* [przekreślone], Revisum 1730 (1730 r.); k. 8^v: *P[udło] 60* (I połowa XIX w.); 784/689 (ok. 1897–1909 r., prawdopodobnie ręką Atanazego Dziarskiego); na strzępku nalepki: *M.I.O. / ВАР[ШАВСКИЙ] ГЛАВНЫЙ АРХИВЪ ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ / Залъ IV. Шкафъ 2, Полка 4, № 1140* (ok. 1897–1909 r.). Poza tym na każdej karcie mała pieczętka: *AGAD Warszawa* (2002/03 r.).

Dokument jest uwierzytelniony odciskami 53 pieczęci, zawieszonymi wzdłuż krawędzi załamania bifoliów na różnokolorowych sznurach kręconych z nici jedwabnych w trzech rzędach w miskach z wosku naturalnego. Ponadto występują 52 sznury i 9 otworów, po nieistniejących sznurach, na których były zawieszane pieczęcie. W zbiorze pieczęci luźnych z dokumentów nr 1140–1148 (złożonych do dużej koperty 7 V 1968 r.) znajdują się obecnie dwie dalsze pieczęcie, por. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 128, nr 3 i fot. nr 56 na tabl. XVII, s. 241, oraz s. 128, nr 5 i fot. nr 57 na tabl. XVIII, s. 242. Pieczęcie odciśnięte są w wosku czerwonym (12 pieczęci) i w wosku ciemnozielonym (43 pieczęcie). Pierwotnie dokument opatrzony był 114 pieczęciami. W pierwszym rzędzie było zawieszonych 46 pieczęci, w drugim 45, w trzecim 21, oraz 2 osobno, Kazimierza Jagiellończyka i Rudolfa z Rüdesheim, zob. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 105–132 (z błędami) i fot. na tabl. I–XVIII, s. 225–242, por. korekty S. K. Kuczyńskiego, *Zap. Hist.* 37, 1972, z. 4, s. 163–169.

Reg.: 1. z 1551 r.: Wrocław, BOss., rkps 134/II (inwentarz AKKr), k. 128^v, dział *Prussia pro Regno*; 2. z 1569/1570 r.: AGAD, AZ, sygn. 30 (inwentarz AKKr), s. 554 pod nr 200 działu *Litterae Prussiae* (brulion), s. 591, dział *Palatinatus Culmensis* (brulion), s. 597, dział *Terrae Regiomontanae* (brulion); 3. z 1582–1584 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 14 (jw.), k. 44^v; 4. z 1613 r.: ibid., Varia oddz. I, sygn. 57 (jw.), k. 49^v, poz. 206 działu *Litterae Ducatus Prussiae*; 5. z 1682 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 6 (jw.), k. 79^r, dział *Ducatus Prussiae* (pod błędną datą 18 października 1466); 6. z 1730 r.: ibid., tzw. ML dz. VIII, nr 5 (jw.), k. 90^v, poz. 210 działu *Ducatus Prussiae*; 7. z 1839 r.: ibid., AZ, sygn. 3158 ([W. Hubert], *Chronologiczny spis dyplomatów oryginalnych... znajdujących się w Metryce Sekretnej Głównego Archiwum Królestwa...*), s. 116, nr 689.

Fot. Or.: 1. S. Lorentz, *Die Renaissance in Polen*, Warschau 1955, s. 14 (widok ogólny dokumentu z pieczęciami); 2. M. Grzegorz, *Analiza*, s. 70, il. 1 (pierwsza strona tekstu); 3. *Historia dyplomacji polskiej*, red. G. Labuda, t. I, red. M. Biskup, wyd. 2, Warszawa 1982, il. 42 na wkładce po s. 416 (pierwsza strona tekstu).

Wyd.: M. Grzegorz, *Analiza*, s. 166–219 (wg Or., z wieloma błędami).

Uw.: Do Wyd. por. korekty A. Gąsiorowskiego, *Kwart. Hist.* 79, 1972, nr 1, s. 140–143 oraz I. Sułkowskiej-Kurasiowej, *Zap. Hist.* 37, 1972, z. 4, s. 162 n. i odpowiedź M. Grzegorza, *Kwart. Hist.* 81, 1974, nr 2, s. 325–328.

*

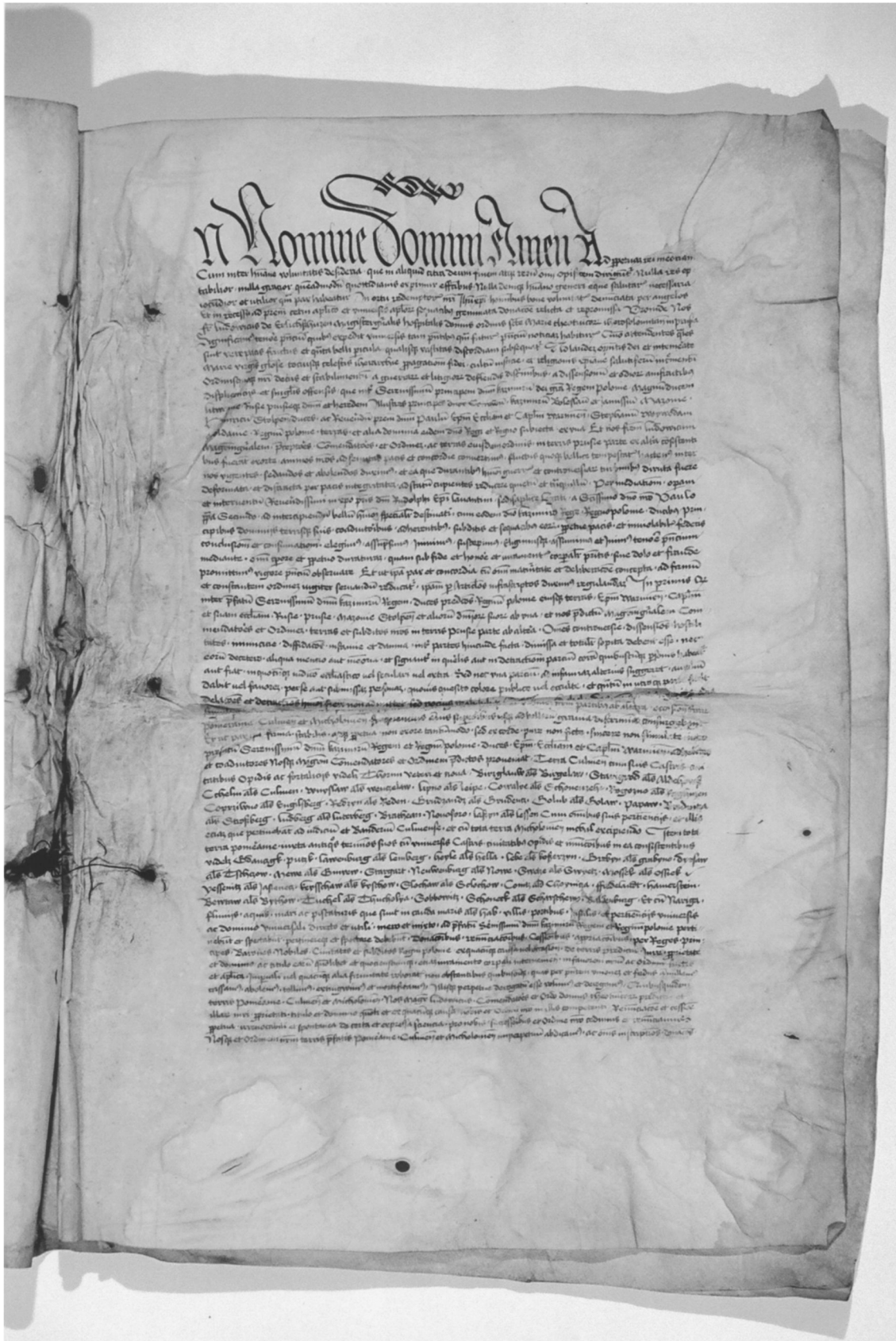
Errata do artykułu

Przemysława Nowaka, *Dokumenty pokoju w Raciążku z 1404 roku*, *St. Źródł.* 40, 2002, s. 57–77

Miejsce	Jest	Powinno być
s. 58, w. 11 od góry	w ramach przestrzenno–czasowym	w ramach przestrzenno–czasowych
s. 61, w. 7 od dołu	Jagielly	Jagielly
s. 63, w. 5 od góry	Jagielly o Witolda	Jagielly i Witolda
s. 64, przypis 62	CDRP IV, nr 91 s. 115–116	CDRP IV, nr 94 s. 118–119
s. 64, przypis 62	Poz. 21 zestawienia dokumentów AZK z 1521 r. powiązałem z dokumentem mistrza niemieckiego Eberharda von Saunshaim z daty: Horneck, 8 XII 1423.	Poz. 21 odpowiada raczej potwierdzeniu notarialnemu głównego dokumentu strony polsko–litewskiej pokoju melneńskiego z 1422 r. Obecnie znane są dwa takie potwierdzenia notarialne z 1481 i 1487 r., zob. <i>Dokumenty 1422</i> , nr B, s. 2, Kop. 4, 5.
s. 67, przypis 76	<i>Aneks</i> , nr 4A, 6, 7	<i>Aneks</i> , nr 4A, 7, 8
s. 67, przypis 83	<i>Aneks</i> , nr 6	<i>Aneks</i> , nr 7
s. 70 (<i>Aneks</i> , nr 1, 2), 73 (<i>Aneks</i> , nr 6)	29 października 1398 roku	29 września 1398 roku
s. 72, w. 1 od góry (<i>Aneks</i> , nr 4)	Szczuczin	Szczuczin
s. 72, w. 3 od góry (<i>Aneks</i> , nr 4)	Wyd. 1	Wyd. 2
s. 72, w. 6 od góry (<i>Aneks</i> , nr 4)	Wyd. 1	Wyd. 3
s. 73 (<i>Aneks</i> , nr 6)	Raciążek	Na Wiśle pod Raciążkiem
s. 73, w. 9 od dołu (<i>Aneks</i> , nr 6A)	Kop. 1, 2, 3	Kop. 1, 3, 7, 8

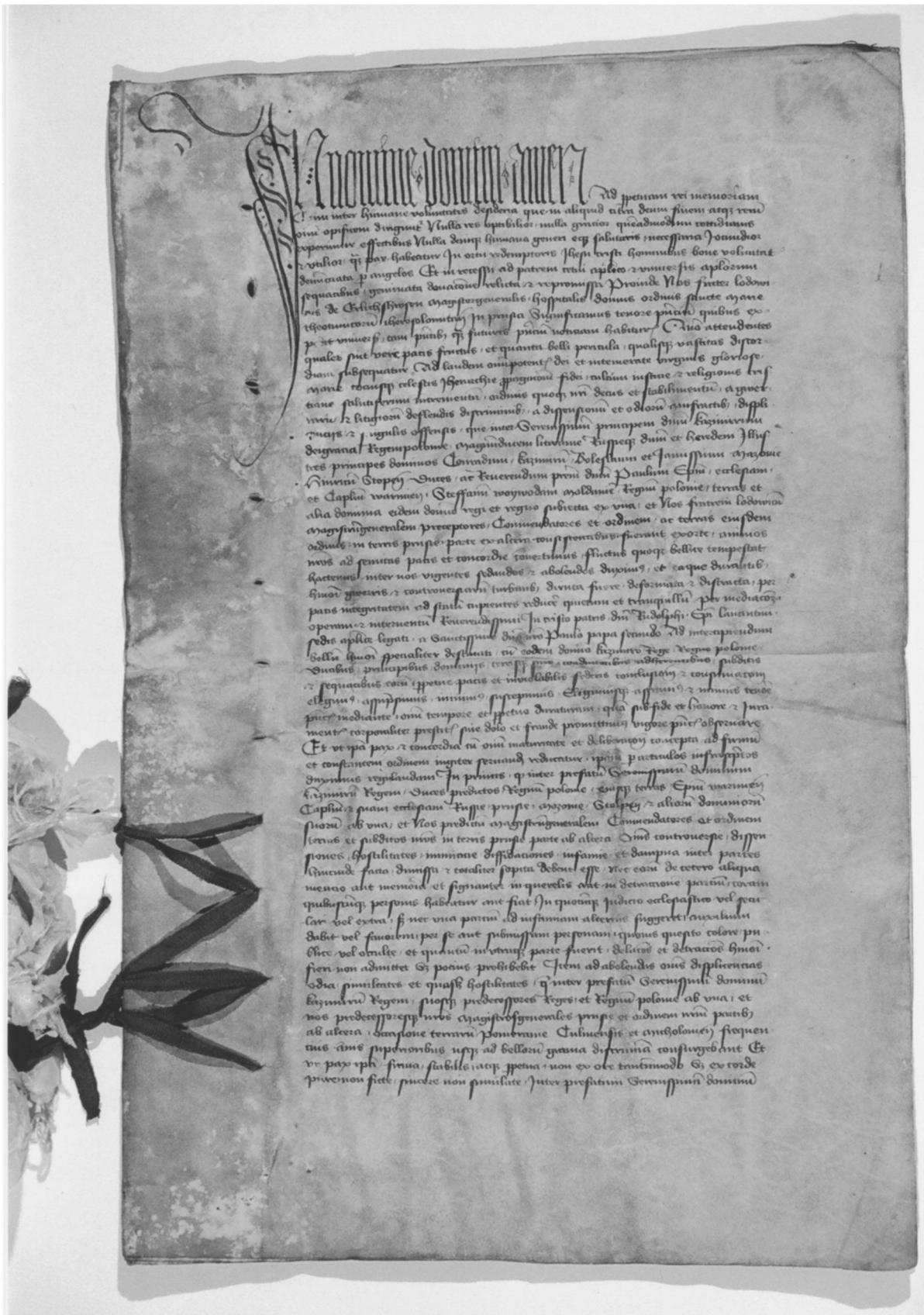

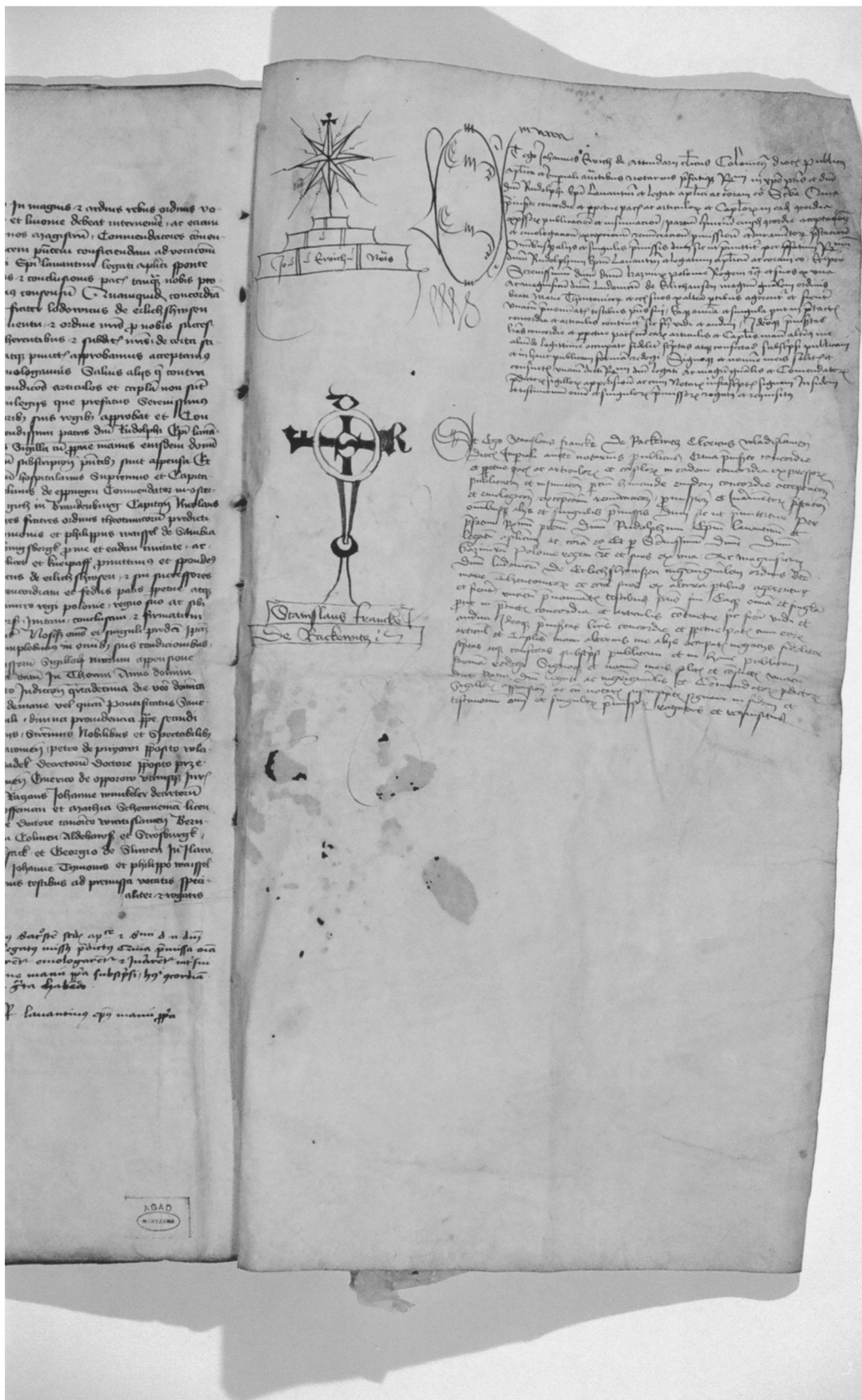

2. AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1141, k. 2^r (Aneks, nr 3)

3. AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1145, k. 1^r (Aneks, nr 4)

4. AGAD, Zbiór dok. perg. nr 1145, k. 6^r (Aneks, nr 4)